

Törekvések egy erdélyi múzeum alapítására.*

I.

Az erdélyi tudományos egyesületi törekvések közül az a legrégebb, a melynek a XVI. század elejéről *Sodalitas Septem-castrensis* neve maradt reánk. Élete rövid volt, iránya — úgy látszik — akadémikus akart lenni, mint társáé, a Dunai Tudós Társaságé s nevén kívül nem maradt állandó nyoma.¹ Utána a XVI. század politikai küzdelmei, vitái és vallásharczai dúltak Erdélyben s éppen a magyarságot szakgatták legtöbb felé. Az ország nagy létharczai s a sokféle felekezet gyakran kicsinyes küzdelmei közt nagy, egyesítő tudományos gondolatok nem keletkeztek. Külső és belső viszonyok egyaránt nem kedveztek ilyeneknek. Így múlik el a XVII. század is.

Az önálló nemzeti fejedelemség megszűntével a külső harcokat béke váltja fel s változik a belső élet is. A vallásos kérdések helyébe lassanként gazdaságiak és nyelviak nyomulnak. Ébred zsibbadt álmából a nemzeti érzés s világosodik, hogy nem vagyunk elég erősek. Erőink kifejtésére egyesülés szükséges. Az anyaország és Erdély magyar ifjai a XVIII. század dereka után a királyi testőrségben már együtt lépnek fel elmaradt irodalmunk elővitelére. A testőrségben *Bessenyei* György,² Erdélyben — tőle függetlenül és előbb — *Bod* Péter fölvetik az akadémia eszméjét.

Bod szerepe azonban még olyan, mint a hajnalcsillagé, mely maga fényes, de az éjt nem teszi azzá s csak előjele a bekövetkező világosságnak. Erdélyben korának úgyszólván egyedüli szélesebb látókörű és sokoldalú írója. Érezte nyelvünk elmaradottságát s kétséggelkül a gyűjtemények hiányát is. Az utóbbiakban Bethlen Kata, majd a nagyenyedi református kollégium

* Az *Erdélyi Nemzeti Múzeum* megalapításának történeti előzményei meszszebbre nyúlnak vissza, mint a hogyan első pillanatra látszik. E törekvések szinte száz esztendő töltenek be s élénken igazolják, hogy az erdélyi magyarság művelődési politikájának öntudata mily régen élt s mily nehezen tudott intézményeiben megvalósulni. Ez a tanulmány a múzeum előzményeit adja és bevezetésül szolgál annak legközelebb megjelenő történetéhez.
Szerk.

¹ Döbrentei Gábor: A magyar tudós társaság történetei; A magyar tudós társaság Évkönyvei I. k. 4. l.

² A *Holmiban* 1779-ben, a *Jámbor szándékban* 1781-ben.

könyvtára nagyjában kielégítették szükségleteit, de a nyelv művelésére már 1760-ban kifejezi az Isten vitézkedő anyaszentegyháza történetének előszavában más nemzetek példájára *egy tudós emberekből álló magyar társaság* felállításának szükségét.¹ Csakhogy Erdélyben kivánságával egyedül állott s igaza van *Szilágyi* Sándornak, a ki az eszme visszhangtalanságát az irodalom és irodalmi kör hiányában találta.²

Ennek az akadémiai eszmének fölvetésével egy időben feltűnik a múzeális gondolat némi csirája is. *Hermányi Dienes* József nagyenyedi református pap már történelmi forrásgyűjteményt állít össze. Még nem közgyűjtemény, de már gyűjtemény. Ezt örökli, gyarapítja és ebből dolgozik *Benkő* József, a *Transsylvania* írója. Ugyanekkor a fiatal gr. *Teleki* Sámuel külföldön, tanulmányai közben végigjárja az útjába eső gyűjteményeket s ott szerzi később alapított könyvtárához az első indítást, a tapasztalatokat és az első könyveket.³

Sajátságos, hogy ugyan ő midőn gr. *Batthyány* Ignác erdélyi római katolikus püspök később, 1785 szeptember 15-én egy erdélyi tudós társaság felállítására tervet közölt vele, ez iránt elég hidegen⁴ s csak udvarias, támogató ígéréssel maradt. A *Batthyány* terve aztán nem sikerült.⁵

Hat évvel később, az 1791-iki országgyűlésen az akadémiai eszmét az ország rendjei indítják a megvalósítás útjára. A múzeumé még akkor is csira s csupán a *Zágoni Aranka* György buzgó izgatásai után megalkult nyelvművelő és az erdélyi történeti kéziratokat kiadó társaság mozgalmainak és működésének következményeként fejlődik ki rendre jobban.⁶

Aranka György nyelvművelő társaságának tervezetében csak egyetlen gyűjtemény: a magyar könyvtár szerepel. Midőn azonban az országgyűlés a gondolatot elfogadta, a nyelvművelésnél szélesebb alapot tűzött ki s a kiküldött országgyűlési bizottmány ily értelemben bővítette munkálatát. Ebben már ott találjuk a könyvtárt és gyűjteményeket, képek, pénzek, címek, feliratok, régiségek gyűjtésének kijelölt célját, tehát a *múzeum* gon-

¹ Id. műve 8. és 9. l.

² *Szilágyi* Sándor: Az Erdélyi Múzeum előzményei; Budapesti Szemle 1859-iki VII. k. 325—27. l.

³ Gr. *Teleki* Sámuel erdélyi kancellár 1759—63. úti naplója. Sajtó alá rendezte ifj. *Biás* István. (Marosvásárhely, 1908.) Dr. *Imre* Sándor előszava LXIII—LXVII. l.

⁴ Gr. *Kemény* József szerint személyes antagonizmusból. Alább id. cikke 408. l.

⁵ Gr. *Kemény* József: Erdélyi tudományos igyekezetek (Új Magyar Múzeum 1855-iki 401—408. l.) és gr. *Kuun* Géza: Erdélyi tudományos igyekezetek (Erdélyi Múzeum 1900-iki évf. 1. és 5. l.).

⁶ *Aranka* György törekvéseinek vázolásában a következő forrásokra támaszkodtam: *Döbrentei*: A magyar tudós társaság története 32—36. l. *Szilágyi*: Az Erdélyi Múzeum előzményei; Budapesti Szemle 1859. VII. k. 326—36. l. *Jakab* Elek: *Aranka* György és az erdélyi nyelvművelő és kéziratkiadó társaság. (Különösen a III—IV. fejezet.) *Figyelő* 1884-iki XVI. k. 256—277. és 341—360. l.

dolatát. A párhuzamosan alakult erdélyi történeti kéziratokat kiadó társaságnak már céljainál fogva is gyűjteménye kellett hogy létesüljön és lett is.¹ A múzeumi gondolat tehát tényekben erősödött.

A nyelvmívelő társaságról azonban a rendek hiában hoztak törvény-czikket. Az uralkodó nem erősítette meg, hanem visszaküldve, az a rendszeres bizottmány elé került s itt a szászok faji és művelődési féltékenykedése országos támogatással való létesítését megakasztotta.

Aranka most magánúton próbálta tervét megvalósítani s így adta be 1793 december 3-án egy magyar nyelvmívelő útkészítő társaságnak alapszabályait gr. *Bánffy* György kormányzónak, a ki a felajánlott elnökséget elfogadva, helyettesítésére a Marosvásárhelyen megalakult társaságba gr. *Teleki* Mihályt nevezte ki. A társaság gyűléseket tartott; 1794 augusztus 1-én körlevélben szólította pártolásra az erdélyieket, némi könyv-, oklevél- és régiséggyűjteményt létesített s 1796-ban kiadta egy kötetben munkálatai első darabját. A következő évben Aranka gyűjtő útát tesz, de a szétforgácsolt erők akadémikus jellegű munkálkodása rendre mind kevesebbre apadt s végre 1810-ben a pénzhiány és a Főkormányzók bürokratikus beavatkozásai a társaságot 18 éves múlt után megszüntették.

Marosvásárhelyen a Királyi Tábla személyzete, a református kollégium tanári kara és a télire oda húzódó vidéki főúri családok alkották azt a kört, melyre a művelődési mozgalmak támaszkodhattak. Kolozsvárt a főkormányzók tisztikara, a katolikus, református és unitárius líceumi, teológiai és középiskolai tanárok s a telelésre beköltöző előkelő világ szolgáltatták a tudomány és irodalom barátait. Az utóbbiak kivált az országgyűlések idején, de máskor is, jóval számosabban voltak, mint Marosvásárhelyt.

A személyi viszonyok Kolozsvárt kedveztek inkább, míg Marosvásárhelyt 1798 óta ott volt a művelődés szolgálatára a szép *Teleki*-könyvtár. Az állandó munkálkodás tárgyi és személyi feltételei tehát egymástól távol, külön állottak, pedig a sikert erősebb, központi tömörülés nélkül nem lehetett biztosítani.² *Döbrentei* Gábor azt mégis megkísérelte.

Döbrentei, mint gr. Gyulay Lajos nevelője, 1813-ban költözött Kolozsvárra. Kört teremtett maga körül, szállása koronként az irodalom- és tudománybarátok találkozóhelye lett, 1814-ben megindította az *Erdélyi Múzeumot* s ennek nyomán új életre kelt az akadémia, az erdélyi tudós társaság eszméje.³ Előbb a nyelvmívelő társaság felélesztésére gondolva,

¹ V. ö. *Jakab Elek* hivatkozott cikkét, *Figyelő* XVI. k. 351. l.

² Ezt a nehézséget az Aranka-féle társasághoz beadott egyik tervezet úgy akarta legyőzni, hogy a társaság 3 szakba csoportosítandó működését Marosvásárhely, Kolozsvár és Nagyenyed közt kívánta megosztani. *Jakab Elek* id. cikke; *Figyelő* XVI. 269. l.

³ *Döbrentei* működése vázolásához forrásaim: A magyar tudós társaság történetei 42—45. l. *Szilágyi* id. cikke a *Budapesti Szemle* VII. 336—341. l. és gr. *Kuun Géza* id. cikke; *Erdélyi Múzeum* 1900-iki évf. 76—81. l.

Kilyéni Székely Mihály táblaelnök és *Cserey* Miklós táblai ülnök Döbrenteit Marosvásárhelyről ily értelmű tervezet készítésére szólították fel. Ő öt szakosztályra osztva ki is dolgozta a társaság tervezetét, melynek akadémikus jellege volt.

Költségvetést csinált, megnyerte a főkormányzó támogatását s ezen az alapon 1818 július 21-én Marosvásárhelyt gr. *Teleki* Pál elnöksége alatt népes gyűlést tartva, az alaptervezetet kiadták egy bizottságnak. Számba vették anyagi erejüket s mintegy 30.000 forintnyi alap kilátásával a Kolozsvárra birtokvizsgáló székre nagy számban összegyűlt főnemesség jelenlétében jó alkalomnak ítélve, ott 1819 május 25-én felhívást bocsátottak ki. A főkormányzó május 26-ra megadta a gyűlésre az engedélyt s azon a napon itt a Döbrentei tervezetét elfogadva, gr. *Teleki* Pál elnökségével megalakult a tisztikar. Az első választott tagok Kolozsvár íróvilágából kerültek ki s *Petrichevich-Horváth* Károly az Aranka-féle nyelvművelő és történetkedvelő társaságok gyűjteményeinek — melyeknek elhozatalát Marosvásárhelyről elrendelték — ingyen szállást ígért. Pénzalapot is gyűjtöttek s megkezdték a tudományos munkálkodást, de az udvari kancellária beavatkozására az alapszabályok megerősítéséig a további üléseket megtiltották. Az alapszabályokat aztán fölterjesztették, megerősítésüket sürgették is, de az soha sem történt meg s így az ügy megbukott.

II.

Ezektől függetlenül, a tisztán múzeumi gondolatot Erdélyben évek múlva először *Böloni Farkas* Sándor veti fel 1829-ben. Gróf *Lázár* László kancellárhoz azon év januárius 28-án benyújtott tervezete vázlatos, de céltudatos múzeumi program. A Főkormányzóság szolgálatában élve, jól ismerte a pénzügyi nehézségeket s azokkal számolva, szerény alapokra akart építeni. Tervéhez az alapeszmét a Főkormányzóságnak a nyomdai köteles példákra való rendelkezése nyújtotta s az egész múzeumot egyelőre költség nélkül szerette volna létesíteni. Bizonyára arra gondolt, hogy a már létesült intézetre, ha megérdemli, majd ad költséget az ország. Minden erdélyi nyomda 5 köteles példájából egyet az Erdélyi Nemzeti Múzeum alapítására és gyarapítására szánt, egyet pedig a pesti nemzeti múzeumra, hogy a költségnövekedés elvénél fogva a Magyarországi Helytartótanács intézkedésére az anyaországi nyomdák is egy-egy példát juttassanak az Erdélyi Múzeumnak. Ide szánta a magyar nyelvművelő társaságnak a liceum könyvtárába letéteményezett gyűjteményeit, a különféle iskolai könyvtárak remélhető duplumait s a liceum könyvtárában haszon nélkül levő, Bécsből küldeni szokott képgyűjteményeket. Gyarapodást remélt a magánosok tárgyi és pénzügyi adakozásától, a könyvnyomtatók, könyvkereskedők és könyvkötők ajánlataitól, s a Magyar Nemzeti Múzeum csere útján megszerezhető duplum-

anyagából. Költségekre nézve csupán a könyvkötést tartotta különösen szükségesnek s erre módot is ajánlott, helyül pedig az országgyűlés terme felett levő üres termet javasolta.

A vezető körököt azonban még ennyire szerény terve sem nyerte meg. Márczius 18 án már elpanaszolja egyik barátjához intézett levelében, hogy tervével nem boldogult s hiában biztatta később őt ebben az ügyben Döbrentei is.¹ Kedvét veszítve, végképpen letett értékes gondolata megvalósításáról.²

Pedig már ekkor az elvetett magvak csiráztak, sőt néhol kikelték és virágokat hoztak. Gyulafehérvárt, Marosvásárhelyt 1798-tól, Nagyszebenben 1802-től nyilvános könyvtárak éreztették áldásos hatásukat. Országszerte nőttön-nő a tanulás, önmívelés és az alkotások vágya. Érlelődik a múzeum kérdése is. A kolozsvári magyar lapok — kivált a Nemzeti Társalkodó — minden évfolyamukban hoztak utazásokat, honismertető cikkeket s felhívták a figyelmet pusztuló emlékeinkre. Nagyajtai Kovács István 1840-ben és 41-ben Kolozsvár falai és bástyái felíratainak közlésével általános érdeklődést kelt. Vágy támad a pusztuló emlékek megőrzésére. A harminczas évek folyamán Erdélyszerte kaszinók alakulnak. Ezek könyvtárakat létesítenek s a kolozsvári kaszinó régipérez-gyűjteményt is alapít. Kolozsvárt mind érezhetőbb a közkönyvtár hiánya s ez az, a mi egyeseket arra indít, hogy könyveiket közhasználatra bocsássák. Előbb a kaszinó könyvtárába kerülnek így könyvek, majd gr. Kemény József és Sámuel nagyobb alapításra, a gr. Széchenyi Ferencz által 1802-ben mutatott példa után, múzeumra gondolnak.

1837-ben volt legelőbb szó arról, hogy *Kemény* József gróf könyvtárát közczélra szánta.³ A művelődés barátai mindnyájan örvendtek a hír hallatára, de a múlt sikertelen kísérletei miatt bizalmatlansággal gondoltak arra, hogy a szép tervet kivitelében a körülmények meggátolhatják. 1840-ben újra híre kelt, hogy Kemény József könyvtárát a szintén Gerenden lakó unokatestvére, *Kemény* Sámuel gróféval együtt beszállítják közhasználatra Kolozsvárra.

Erdélyben rég eltelt a gr. Teleki Sámuel, gr. Batthyány Ignác és br. Brukenthal Sámuel ideje. Az elmúlt évtizedekben közczélra nem történt nagy áldozat. Az emberek már elszoktak tőle s kételkedve várokoztak a fejleményekre. A két Kemény azonban 1841 februárius 24-én egyetlen tettel eloszlatoft minden kételkedést. Azon a napon írott levelükben ugyanis Küküllő vármegye összegyűlt rendjeinek ünnepélyesen bejelentették, hogy a legközelebbi országgyűlésen könyv-, kézirat- és ásványgyűjteményeiket a

¹ Jakab Elek: Bölöni Farkas Sándor és kora, Keresztény Magvető 1870. évf. 241—334. l. A múzeum kérdésében a 304—309. lapokon ír.

² E kérdésre átkutattam 1829-től 1842-ig, Farkas haláláig az összes erdélyi magyar lapokat, de a múzeum gondolatát 1841 előtt sehol sem vetik fel többet.

³ Nagyajtai Kovács István: Az erdélyi magyar nemzeti Múzeum ügyében 3. l.

Kolozsvárt állítandó *Nemzeti Múzeum* alapjául ajánlják fel s arra kérték a vármegyét, hogy mivel ilyen intézmény szervezése, állandó fentartása, kezelése és továbbfejlesztése csak biztosított országos támogatással történhetik: a megye rendei vegyék pártfogásukba az ügyet s ajánlják figyelmébe a többi törvényhatóságnak is.¹

Küküllőmegye rendei éppen tisztújításra készültek. A választás elveiben azonban nem tudtak megegyezni s eredménytelenül oszlottak el. A Kemények levele tárgyalásra sem került s gr. *Teleki* Domokos főispán visszajuttatta azt küldöiknek, a kik most ifj. gr. *Bethlen* János útján Kolozs megye rendeihez nyújtották be s az *Erdélyi Híradó* márczius 9-én egész terjedelmében közölte azt.² Így tudomást vett róla a többi lap s ezek útján a közönség is.³ Az alapítás szándékában nem lehetett többé kétség s a kivitelre a mozgalom megindult. Márczius 16-án megszólalt az első visszhang gróf *Gyulay* Lajos levelében, melyben 1890 darabból álló jól rendezett ásványgyűjteményét ajánlotta az alapítandó múzeumnak s azt a helyes meggyőződését fejezte ki, hogy a törvényhatóságok pártolása legjobban így előre tett ajánlatok útján remélhető.⁴

A felébredt érdeklődés hatása alatt, a nagy áldozatok első pillanataiban, *Kolozs* vármegye volt az a törvényhatóság, mely a múzeum szükségességét érezve és megértve, az alapítás eszméjétől ihletve, márczius 29-én hozott határozatával a hivatalos Erdélynek a múzeumi mozgalomban irányt jelölt. A megye köszönetét fejezte ki a két Keménynek.⁵ Elhatározta, hogy a legközelebbi országgyűlésre küldendő követeit arra a törekvésre utasítja, hogy az ország rendei ne csak elfogadják az ajánlatokat, hanem „*az alapítást csak kezdetnek tekintve, az egész intézetet pártfogásuk alá vegyék és a nemzet egyesített erejével állítsanak a célnak minden tekintetben megfelelő nemzeti könyvtárt és múzeumot*“, s lelkes főjegyzőjének, *Szentiványi* Mihálynak tollából a kérdést mélyen átértető köriratban szólította pártolásra a társtörvényhatóságokat.⁶

¹ Mult és Jelen 1841 márczius 12-iki 20. sz. 155—156. l.

² A közgyűlésről l. *Erdélyi Híradó* márczius 5-iki 19. sz. Mult és Jelen márczius 5-iki 18. sz. 139. l. Téves Szilágyi Sándor az az állítása (Budapesti Szemle 1859. VII. 342. l.), hogy a levelet felolvasták. A levél sorsáról az *Erdélyi Híradó* 1841 márczius 23-iki 24. sz. *Bethlen* János szerepéről u. o. a márczius 30-iki 26. sz. 101. l.

³ Vasárnapi Ujság 1841. márczius 14-iki 358. sz. 173—174. l.

⁴ *Erdélyi Híradó* 1841 márczius 16-iki 22. sz. Mult és Jelen márczius 19-iki 22. sz. 171. l.

⁵ Közölve az *Erdélyi Híradó* 1841 április 2-iki 27. sz. 106. l.

⁶ *Szentiványi*, ki *Brassai Vasárnapi Ujságjában* is a fölvilágosodás, a népnevelés és az Unió egyik leglelkesebb harczosa volt, a múzeumot és a vele kapcsolatos könyvtárat a közmiveltetés és az általános ismeretterjesztés eszközének tekinti s ezért a kor egyik legsürgetőbb kívánatának tartja; *Erdélyi Híradó* április 2-iki 27. sz. 105—106. l.

Ezek — élükön a székelyekkel — egymás után mozdultak meg. *Csikszék* április 20-án, *Udvarhelyszék* május 22-én, *Háromszék* május 27-én, *Marosszék* június 15-én tartott közgyűlésükön pártolólág foglaltak állást az ügyben. *Doboka* vármegye október 26-iki közgyűlésén választott követei utasításába beléfoglalta, hogy a már tett ajánlatok őrzésére és megővésére szükségesnek látja a múzeum- és könyvtár-felügyelői hivatal felállítását, sőt tovább menve, erre az állásra *Szász* Károly nagyenyedi tanárt, a jeles író és szónokot ajánlotta az országgyűlés figyelmébe.¹

A lapok közötték a határozatokat, fentartották és élesztették az érdeklődést. A múzeum gondolata az egész erdélyi magyar értelmiséget foglalkoztatta. A *Nemzeti Társalkodó* egyik írója fölvetette a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár Kolozsvárra költöztetésének eszméjét s az iránt puhatolózott, hogy mi módon lehetne a keletkező könyvtárnak és a szükséges történelmi adatoknak szerzését megkönnyíteni úgy, hogy a duplum-adományok ne tengjenek túl s mégis mindenki áldozhasson.² Akadt újabb adomány is. *Kolozsváry* Pál, a dobokamegyei gorbói járás szolgabírája a Kemény grófokhoz intézett levelében felajánlotta öreg édesatyjának szaktudománya művelésére, külföldi tartózkodása alatt szerzett 269 darab könyvét,³ a *kolozsvári kaszinó* pedig közgyűlésén kijelentette, hogy a múzeum megvalósítását örömmel fogja pártolni.⁴

*

Ezalatt a követválasztások 1841 őszén lefolytak s november 15-én Kolozsvárt megnyílt az országgyűlés, a mely törekvéseiben és bajaiban egyaránt utódja volt az előzőknek. Estei Ferencz Ferdinánd távozása és az 1837-iki szebeni országgyűlés után a magyarság némi nyereségének lehetett tekinteni, hogy a rendeket Kolozsvárra hívták össze; de a nagyobbára aulikus és maradi királyi hivatalosok nagy száma most is illuzóriussá tehetette

¹ Udvarhelyszék rendjeinek levele a múzeum ügyében gr. Kemény Józsefhez és Sámuelhez *Nemzeti Társalkodó* 1841 május 28-iki 22. sz. 172—73. l. — Említve a *Mult és Jelen* 1841 június elseji 43. sz. 338. l. — A székek közgyűléseiről: *Erdélyi Híradó* június 15-iki 48. sz. 189—190. l. és június 29-iki 52. sz. 205. l. Vasárnapi *Ujság* 1841 június 20-iki 372. és 396. l. *Doboka m. Erdélyi Híradó* október 29-iki II. félév 35. sz. 136. l. A Kemény grófok nyilatkozata ez ügyben *Erdélyi Híradó* 1841 november 9-iki 38. sz. 145. l.

² G. (Gál László?) Felszólítás, *Nemzeti Társalkodó* 1841 május 21-iki I. féléve 21. sz. 160. l.

³ *Erdélyi Híradó* 1841 márczius 4-iki 18. és 19. sz. 107. és 113. l. Levelének eredetije Mike Sándor gyűjteményének Jakab Eleknél maradt részével a székelykeresztúri unitárius gimnázium könyvtárában, honnan Péter Lajos könyvtáros szíveségéből használhattam s az *Erdélyi Múzeum* levéltára részére lefényképeztethette. Közölve az *Országgyűlési Jegyzőkönyv* 331—332. l. A könyvek száma ott sajtóhibából 700 a 200 helyett. Szilágyi is tévesen mond 296 darabot; *Budapesti Szemle* 1859. VII. 342. l.

⁴ Augusztus 10-én tartott II. félévi közgyűlés. *Erdélyi Híradó* 1841. II. féléve augusztus 17-iki 14. sz. 53. l.

minden olyan akarat megvalósítását, mely nem felülről indult ki, vagy ott nem volt kedves. Az 1690 óta politikai önállóságában rendszeresen sorvasztott Erdély, ha későn is, belátta megkötött és beteges helyzetét s azt, hogy alkotmányos jogait a hatalom túlkapásai ellen nem tudja megvédelmezni és újakat nem szerezhet. A Kolozsvárt kiadott magyar lapok az átalakulásra évek óta készítették elő a talajt s mivel a cenzura művelődési és közgazdasági kérdésekben volt a legelnézőbb: a Nemzeti Társalkodó s még inkább a Vasárnapi Ujság ezt a két tért teljesen kihasználták ugyan, de gyakorlati eredményt vajmi keveset értek el. Az anyaország politikai küzdelmei itt is éreztették hatásukat, de Erdély jobbjai az uniótól várták a változást. Az országot csak ez tehetné volna igazán képessé arra, hogy a régi muni-czipiális szerkezet és az országgyűlés régi jogköre visszaállításáért folytonosan megújuló, erő- és időpazarló küzdelmeiről, sérelmi politikájáról letegyen s az anyaországban a félszázados harcok után körülbástyázott alkotmány védelme alatt előrehaladjon. Azonban a partikulárizmusra viszonyaiknál fogva mindig hajló erdélyiek között az unió gondolatának még érlelődnie kellett s a kormánynak a reá irányult törekvésektől 1837 óta sikerült engedményeivel és taktikájával elvonni a figyelmet. A sima modorral és pillanatnyi előnyökkel félrevezetett erdélyiek nagy részében az a hit támadt, hogy az unió nem nélkülözhetetlen feltétele boldogulásuknak és haladásuknak. E mellett azonban az anyaország mozgalmainak hatása alatt ösztönszerűen az egyesülés útját készítik elé vagy könnyítik meg, midőn kicsinyben és bizonyos mértékig állandóan elmaradva, a célokban az anyaországot követik.

Az 1841—43-iki országgyűlés igen érdekes bizonyosága ennek.

Magyar, nemzeti irányú reformokat kezd. Hivatalos nyelvvé akarja tenni a magyart. Ezen a nyelven kívánja készíttetni a törvényeket, királyi leiratokat, a kormányzások és törvényhatóságok levelezéseit. Csak a szászoknak akarja megengedni, hogy tetszés szerint a magyar vagy a latin nyelvet használják. A magyart szeretné az iskola és az egyházi igazgatás nyelvének is s itt is csak a szászoknak engedne kivételt. Új nemzeti intézményeket óhajtana állítani, a létezőket erősíteni kívánja. A három politikai nemzet közül a magyar és székely megértve és átérezve a közös érdekeket, összefog és együtt küzd, míg a szászok önzően és féltékenyen a törekvések útjába állva, gátat vet azok elé. Az egykamarás országgyűlés túlnyomó magyar többségével szemben csekély kisebbségének a kuriális szavazással szeretne több súlyt biztosítani. Követei rendkívül óhajtának érvényesülni. Nemcsak fajukat és kulturájukat féltik, hanem az előbbiért az udvarban bízva és arra támaszkodva, irigyen ellene szegülnek a magyar művelődés intézményes biztosítására a hosszú tespedés után tett kísérleteknek.¹

¹ Az országos viszonyokra v. ö. a Szilágyi-féle milleniumi történet IX. kötetében Ballagi Géza jellemzését: A nemzeti államalkotás kora 681—693. l.

Ezek közé tartozik a múzeum ügye is. A harc éppen e körül a leghevesebb. Az ellentétek itt élesednek ki teljesen, a viták itt mérgesednek el s az országgyűlésről a megmérkőzött felek be nem gyógyult sebekkel távoztak.

Kétségtelen, hogy 1841 végétől odáig, míg a múzeum eszméje törvénytervezetté fejlődhetett, elég idő volt arra, hogy az országgyűlésen a közvélemény kialakuljon mellette. Az erdélyi míveltebb közönség legalább a kaszinókba járó pesti lapokból ismerte a magyar nemzeti múzeum kulturális fontosságát s koronként szóltak arról az erdélyi lapok is.¹ Az országgyűlés kebelében sokan voltak, a kik külföldön járva nagy múzeumokat láttak. A Főkormányzók hivatalnoki karában ott élt még Bölöni Farkas Sándor, a régi múzeumi tervezet szerkesztője, ott volt a történetíró Nagyajtai Kovács István, Kemény József gróf bizalmas embere. Mindezek úgyszólván naponta vendégei voltak a kaszinónak, hol a közérdekű kérdéseket s köztük a múzeumot szívesen tárgyalták és így a kolozsvári személyi és társadalmi viszonyok a múzeumnak mindenként kedveztek. Számot kellett azonban vetni azzal az elmaradottabb és szűkebb látókörű felfogással is, mely a múzeumot fényűzésnek tekintve, felállítását csak annyiban óhajtotta, a mennyiben a tervezett országgyűlési terem, kormányzó palota és színház érdekében teendő áldozatok engedik. A fontosságot ez a felfogás sem tagadta, de a sorrend kérdésében elsőbbséget adott az előbbieknél. Így arról nem lehetett kétség, hogy az országgyűlés a két Kemény és Gyulay Lajos gróf ajánlatát elfogadja, csak a megvalósítás ideje és az intézkedések természete volt kérdéses. Éppen ezért egységesebb közvélemény kialakítására, a közönség bő tájékoztatására, meggyőzésére, de különösen az országgyűlésnek egységes, tervszerű előkészítésére még szükséges volt a sajtó munkája. Ebben *Gebbel* Frigyes Szózata és *Nagyajtai Kovács* István röpirata tették meg a nagy szolgálatot. Mindkettő újra összefoglalja a múzeum céljait és feladatait s Kovács István 1841 januárusában megjelent röpirata vezérkönyve az országgyűlés későbbi múzeumi gondolatainak.

*Gebbel*² a múzeum célját abban látja, hogy:

1. az ismeretek szerzésére a legjobb segédeszközöket nyújtsa;
2. az irodalommal bíró nemzetek klasszikusait adja közhasználatra;
3. az ország s kivált annak múltja ismeretét a források összpontosításával eszközölje és

¹ Erdélyi Híradó 1835. évf. 247. l.

² Szózat a hazai múzeum alapítása ügyében. Erdélyi Híradó 1842. Különnyomatban is terjesztették. Számos ilyen példája maradt fenn. Egyik ilyen röpirat oda van köttetve Kovács István röpiratának az Erdélyi Nemzeti Múzeum tulajdonát képező példája végéhez. Kettő van Mike Sándor székelykeresztúri gyűjteményében is.

4. gyűjteményeivel az ízlés fejlesztésére és az iparágak emelésére szolgáljon.

Ezekre a Kemény-grófok ajánlatában az alapot megtalálja, de a múzeum felállítására alkalmas helyet, személyzetet s a fejlesztés biztosítását kívánja. Épületül a főtéri Bánffy-házat képzele legalkalmasabbnak, a személyzeti kérdést külön szabályzattal tartja megoldandónak, csak a fizetés kérdéséhez szól érintőleg. A múzeumi gyűjtemények gyarapításához a múlt könyvtári példái alapján a legjobb reményeket fűzi. Számít a néhány évvel előbb a kolozsvári kaszinónak tett könyvtári ígéretek beváltására és átvételére, nevezetesebb hazai gyűjtemények egyesítésére, az egyeseknél levő műtárgyak átengedésére, nyomdák ajándékaira. Legtöbbet az önkéntes adományokra épít s a könyvtár gyarapításában a fősúlyt oly munkák megszerzésére kívánja fektetni, a melyek egyesek tulajdonában nincsenek meg. Tervezetének e részében tisztán a kolozsvári viszonyokat tartja szem előtt s inkább egy olvasókör vagy kaszinó, mint országos könyvtár szempontjai nyilvánulnak benne. Az egész intézmény megalapítására, helyiségre, átalakításokra, épületfentartásra s a személyzet fizetésére 200.000 forint tőkét tart elegendőnek.

Munkálata az Erdélyi Híradó és az abból készült különlenyomatok útján sokfelé eljutott s mivel a kérdést röviden, népszerűen tárgyalta s fejtegetései és számításai tetszetősek voltak, az eszme terjesztésére jelentékeny szolgálatot tett.

Nagyajtai Kovács István röpirata¹ a múzeumot a társtervekkel, a nemzeti színház, az országgyűlési terem és kormányzói palota ügyével kapcsolatosan tárgyalja. Pártolón szól az utóbbiak mellett, de velük egyenlően fontosnak tartja a múzeum kérdését is.

Szerinte a múzeum oly intézet kell hogy legyen, a mely *Erdély volt és jelenlegi népeinek minden tekintetben lehető megismerhetésére s az ország java és díszé előmozdítására az erdélyiek szükséges kimivélsére szolgáló oklevél-, kézirat-, könyv-, folyóirat-, hírlap-, kép-, pénz-, régiség-, állat-, növény- és ásványdarabokból állandó gyűjteményt juttatna Kolozsvárt emelendő épületben közhasználatra.*²

E szerint belőle semmi sem lenne kizárva, a mi más külföldi nemzeti múzeumokban helyet talál, de bizonyos korlátok között maradvá, múzeumi költséggel főként az Erdélyre vonatkozó múzeumi anyag szereztetnék. Ajándékuul szívesen volna fogadandó minden más múzeumi anyag, sőt a magyarországi példák szerint az adományozók nevei ajándékaikkal törvényben volnának megörökítendőek. Könyvek, folyóiratok és hírlapok szerzésében is hasonló elvekkel, nyelvkülönbség nélkül azok volnának szerinte megveendőek.

1. melyeknek tárgya, czélja Erdély ismertetése, java vagy díszé előmozdítása;

¹ Az erdélyi magyar nemzeti múzeum ügyében. Kolozsvár. A kir. lyceum betűivel. 8. r. 53 l. — Megjelenését már a Vasárnapi Ujság 1842 januárius 23-iki 403. száma jelzi a 64. lapon. Ára 30 krajczár volt.

² Id. m. 18—19. l.

2. a melyek tárgya nem erdélyi, de hazai íróktól vagy nyomdákból valók;

3. ezeken kívül a két előbbi csoportba nem tartozó olyan művek, melyekből a haza ismeretén kívül legszükségesebb tudományos ismeretek megkaphatók. Ezekből azonban csak az elsőrangú munkák volnának megszerzendők.

Mindezekből már a gr. Kemény- és Gyulay-féle ajánlatok sokat tartalmaznak. Kovács vázlatosan ismerteti azokat s figyelmeztet, hogy elfogadásukkal éppen olyan múzeum alapját lehet megteremteni, a milyennek ő az erdélyi nemzeti múzeumot óhajtja és vázolta. Külön fejezetben fejtegeti a múzeum remélhető hasznait.¹ Reámutat a leendő múzeumi könyvtár és ingyenes olvasóterme várható nagy művelő hatására. A kolozsvári három főiskola, a Főkormányzók hivatalnoki kara, valamint egész Kolozsvár minden erdélyi politikai nemzet és vallásfelekezet közös lakhelye, illetve képviselője: a Kolozsvárt állítandó múzeum hasznaiból tehát már itt részesülhetne minden politikai nemzet és vallás tagja. Tanár és tanuló szélesíthetné ismeretkörét s a szerzett tudást innen széthordva, mindenfelé hatnának. De fölkeresnék a múzeumot a vidék kutatói és tudománykedvelői, a kik ismeretekkel gazdagulva térnének vissza s gazdagítják körüket. Ezen kívül elkövetkezik a múzeum tudomány- és ismeretterjesztő hatása a sajtó útján is.

Itt Kovács kifejezi azt a reményét, hogy a múzeummal kapcsolatban tudománykedvelő hazafiakból Erdély ismertetésére Kolozsvárt időszakos magyar folyóirat kiadására társulat alakul. Tehát fölveti a múzeumra támaszkodó tudományos munkálkodás eszméjét. Annak, hogy ez eddig itt miért nem lehetett, legfőbb akadályát éppen a nyilvános könyvtárak hiányában látja, a miben Kolozsvár hátrább állott Szebennél, Gyulafejérvárnál és Marosvásárhelynél. A tapasztalt ember gyakorlati példájával panaszolja, hogy Kolozsvárt a három főiskola könyvtárában a hazánkról szóló művek közt a történelmiak a legszámosabbak, mégis segítségükkel még csak egy alapos, jó, Erdély történetére vonatkozó cikket sem lehet megírni, annál kevésbbé mást. A múzeumban a szabad kutatás számára készen állana a sokféle feldolgozandó anyag s ennek önként kínálkozó alkalmát Kovács már elég csábítóan tartja arra, hogy munkára vezessen. S ha Kolozsvárt és Erdélyben a múlt iránt érzett élénk érdeklődést, tudnivágyást, az ifjú generációk irodalmi mozgalmait és az akkori sajtó által kifejlesztett közszellemet nézzük, hitét nem tekinthetjük naivságnak.

Miért nincs magyarul megírva Erdély története? Azért, mert történeti adataink sehol sincsenek még csak nagyjában sem összegyűjtve. Az író az adatgyűjtésben kimerül, ellankad s végre még azzal sem vigasztalhatja magát, hogy gyűjteménye halála után együtt, közhasználatra marad. Benkő József gyűjtése székallódott; Eder Károlyé kikerült Erdélyből. Mentsük föl a történetírókat az örökös adatgyűjtéstől s könnyen lehet történetünk. Így vagyunk régiségeinkkel is. Hányódnak és nincs, a ki értsen hozzájuk; ismeretlenek. Az Apulum romjai közül kikerült Mitra- emléket Layard Félix, a párisi akadémia alelnöke magyarázta meg. Gyűjtsük össze régiségeinket múzeumba, őrizzük meg s ha könyvtárunkban kellő szakmunkák lesznek: lesz, a ki azokat itthon is megértse és magyarázza. Nem volt Erdély növényeiről összefoglaló munkánk. Benkő József és Sigerus Péter művei nem

¹ Id. m. 23—33. l.

jelenhettek meg s megjelenésük esetén sem lehettek volna teljesek. Ne hagyjuk elpusztulni egyes botanikusaink gyűjtését, hanem őrizzük meg a múzeumban, hogy legalább a lelőhelyek tanúságait ne kelljen minden gyűjtőnek elől kezdeni. A létesülhető múzeum mindezekre alkalmat és anyagot adva, tömérdek ismeret- és tudományterjesztés közvetítője lenne. Az tehát nem fénylőzési cikk, hanem szükséges intézmény, melynek felállítása sürgős is.

A sürgősséget¹ a röpirat a múlt és jelen példáival egyaránt indokolja. Meg akarja gátolni az emlékeknek az országból való kihordását s az országban elpusztítását. Felhossa a római felíratos köveknek és más emlékeknek 1723-tól kezdve köztudomású elhurczolását, Éder és Benkő József gyűjteményeinek sorsát. Reámutat arra a tényre, hogy Kolozsvárt a sokféle különböző köemlék fentartására semmi gondot nem fordítanak s Erdély tele van megbízottakkal, kik okleveleket és más értékes emlékeket küldözgetnek ki innen. Baumgarten János nagy növénygyűjteményére is az a sors vár, ha az ország meg nem veszi alapítandó múzeuma számára, hogy elpusztul vagy kiviszik az országból. A múzeum felállításával tehát nem szabad késlekedni, mert már is soktól örökre megfosztott a múlt s évről-évre, napról-napra mind több vesz el, ha nincs múzeumunk.

Ennek felállításához épület, kezelésére személyzet s fentartására és gyarapítására állandó tőke szükséges. Kovács a kolozsvári épületek közül egyiket sem tartja a múzeum céljaira megfelelőnek. Új, nagy, díszes épületet óhajt, Kolozsvár valamelyik főutcájában, a mely külsőleg és belsőleg egyaránt hirdesse az emeltetők nagylelkűségét. S ha ez nem épül ki egyszerre, tisztikara sem lesz rögtön teljes, a gyarapítási tőkéről és a tisztviselők fizetéséről is szerényen gondoskodnak: a múzeum megalapítására úgy is legalább 125.000 forintra lesz szükség. Ennek fedezésére rovatál ajánl, mely az adómentes nemesség 1811-ben összeírt 91.456 telke után 1 frt 48 krajczárral számítva oly nagy összeget tenne, hogy abból nemcsak a múzeum alapítására szükséges tőke, hanem a kormányzói palota vételára is kitelnék. Erre ő a Bánffy-házat ajánlja. Azok számára pedig, a kik a múzeumra tett áldozatot sokallanák, ismerteti az 1831—32-iki magyar országgyűlésnek a pesti magyar nemzeti múzeumról tett gondoskodását, a mely rovatában összesen 625.000 pengő forintot tett.

A munka széles körben elterjedve sokat használt a múzeum eszméjének, mert fejtegetéseivel olvasóit meggyőzte, a kérdésben otthonossá tette, magyarországi példáival pedig versenyre tüzelt. Így tetemesen hozzájárult ahhoz, hogy a múzeum gondolata s különösen megalapításának bejelentése lelkes köztetszésre találjon.

Ez a nevezetes esemény 1842 június 21-én játszódott le.

III.

Telt országgyűlési terem és karzatok várták a főkormányzói lakás és a nemzeti színház ügyében a tanácskozást, midőn csaknem az ülés elején a rendek elnöke bejelentette Kemény József és Sámuel grófoknak Kolozs-

¹ Id. m. 33—36. l.

várról, június 20-ról keltezett levelét,¹ mely a múzeumok fontosságát vázolja, felhozta, hogy a testvér Magyarország „az ismeretek ily kútfejét szükségesnek tartotta s illően méltányolta, midőn a Széchenyi Ferencz gróf által ajánlott könyvtárt magyar nemzeti múzeum alapjául országosan elfogadta s fentartásáról és gyarapításáról több ízben nagylelkűen és bölcsen rendelkezett“. A jó példa felmutatása után a múzeum alapítására eddig tett lépéseiket s a társadalkozókat megemlítve, ismert gyűjteményeiket az Erdélyben létesítendő múzeum alapjául ajánlják fel. Csupán azt kérték maguknak, hogy a múzeum-épület elkészültéig s a főkönyvtáros állásának biztosításáig felajánlott gyűjteményeik őrzésük alatt maradhassanak, a mire őket levelük szerint a magyar nyelvművelő és kéziratkiadó társaság gyűjteményeinek sorsa indította, mely a szükséges hely és őrzés hiánya miatt bomlott szét.

Az ajánlat felolvasását lelkesült éljenzés, tetszés-zaj és kardcsörgés s rögtön reá a lelkes felszólalások egész sora követte.

Zeyk József dobokamegyei követ kiemelte, hogy az ajánlás napját nevezetesnek tartja, mert ez által az eddig folytatott sérelmi politikától eltérve, az országgyűlés a haladás útjár az alkotások mezejére lépett. A múzeumot a tudományos míveltség s a tömegeket átható értelmesség fejlesztő eszközének tekintve, a könyvtárnak és múzeumnak Kolozsvárt, országos költségen leendő felállítását rovatal útján ajánlotta. Társa, Pálffy János, udvarhelyszéki követ a gazdasági egyesület és erdélyi tudományos akadémia felállítását sürgetve, az akadémiai törekvések történetét fejtegette a XV. század Sodalitas septem-castrensisétől a nyelvművelő társaság s Döbrentei Gábor és társai törekvéséig s mivel szerinte a gazdasági egyesület s az akadémia csak kevés költségtöbbletet okozna: azok felállítását is ajánlotta. Ifj. gr. Bethlen János az erőt a kivívhatóra óhajtotta koncentrálni s a múzeum és a színház kérdését kívánta első sorban megoldani. Hasonló értelemben szólottak Fogarasi János vízaknai és Gál János küküllői követek, míg br. Apor József (Háromszék) a politechnikum ügyét ajánlotta figyelembe. Csupán Aranyosszék követe, Gál József jelentette ki, hogy küldői is hálás köszönetüket fejezik ki az alapítványért, de az ország sokféle szükségét látva, nem találták magukat alkalmasaknak arra, hogy most a múzeum felállítására ajánlatot adhassanak s azt tették utasításába, hogy az adományozó grófokat mindaddig, míg a múzeum felállítása lehetséges lesz, kérjék meg alapítványuk őrzésére, maguknál tartására.²

A országgyűlés az alapítóknak köszönetét fejezve ki, a napirenden volt többi tárgyakkal együtt a múzeum ügyét is a Rendszeres Központi

¹ A levél eredetije a székelykeresztúri unitárius gimnázium Jakab Elek-féle gyűjteményében. Kiadva Országgyűlési Jegyzőkönyv 330—31. I. Nagy részét közli Szilágyi Sándor is az erdélyi múzeum előzményeiről szóló id. tanulmányában; Budapesti Szemle 1859. VII. 342—343. I.

² A felszólalások: Beszédek tára 498—504. I.

Bizottmánynak adta ki, azzal az utasítással, hogy azok létesítésére minden körülményt megfontolva, terjesszen az országgyűlés elé javaslatot. Utasította továbbá a Rendszeres Bizottmányt, hogy az alapítókat a múzeum ügyének tárgyalásánál a tanácskozásokra hívja meg.

A három első alapítványt nyomon követték mások.

Június 23-án gr. *Esterházy* László az édesatyjáról, Esterházy Jánosról reámaradt régi magyar s erdélyi folyó- és emlékpénzek gyűjteményét ajánlotta fel azzal, hogy a múzeum ezen osztálya állandóan alapítója nevét viselje s az általa is gyarapított gyűjtemény őrének fizetésére 5000 frt alapítványt jelentett be.¹ Augusztus 29-én gr. *Teleki* József, Erdély kormányzója első kiadásokból és ősnymtatványokból álló több száz könyvet, a Magyar Tudományos Akadémia kiadványainak teljes sorozatát, valamint több más magyar művet és mindezekhez 3000 frt tőkét ajánlott.² *Lészay* Dániel Szászváros-széki főorvos 1000 görög, római és újabbkori darabból álló érem- és régipénz-gyűjteményét jelentette be.³

Ezalatt a Rendszeres Bizottmány vegyes albizottsága *Mikó* Imre gróf elnöklése alatt, Kemény József gróf tervezete alapján, munkához fogott. A tervezet igen érdekes emléke és tükre a muzeális törekvéseknek és feladásnak.⁴

Külön szakaszokban tárgyalja a múzeum feladatát, létesítését, fentartását s szabálytervet nyújt, a mely kiterjed az igazgatásra, kezelésre, használatra s ügyrendre.

A múzeum feladata e szerint az iskolán túli lehető legtöbb oldalú, alapos, tudományos kiművelődés elősegítése, az irodalom, művészet és termékek válogatott példányai és mintái kiállítása által; főként pedig a haza legrészletesebb ismeretének és üdvös haladásának előmozdítása. Erre a célra

I. gyűjteményeket tart, melyek

1. foglalják magukba a világirodalom elsőrangú termékeit s a nemzeti irodalmat;
2. tükrözzék híven a tudomány állását;
3. legyenek gazdag forrásai az ország alapos ismeretének;
4. nyújtsanak ízlést nemesítő példányokat;

¹ Levelének eredetije Székelykeresztúron. Megjelent Országgyűlési Jegyzőkönyv 336—337. l. Ezzel kapcsolatban Pálffy János beszéde és indítványa Beszédvár 510—511. l.

² Az országgyűlés küldöttségileg fejezte ki érte a köszönetét; Országgyűlési Jegyzőkönyv 429—431. l.

³ Levele meg van Székelykeresztúron; közölve Országgyűlési Jegyzőkönyv 431—432. l.

⁴ Eredetije Kemény József gr. sajátkezű reájegyzéseivel megvan Székelykeresztúron

5. a kül- és belföldi iparági mozgalmakat mintákban, rajzokban s itt-ott eredeti példányokban is tüntessék fel s

6. a haza régiségeit és

7. termékeit összpontosítsák.

II. Ezek elhelyezésére szükséges egy alkalmas épület, ennek megfelelő felszerelése és

III. őr, házigazda s két szolgál, rendes fizetéssel.

E feltételek közül az I. rész 1., 3., 6. és 7. pontjait a tervezet a két Kemény gróf, Gyulay Lajos és Esterházy alapítványával teljesítve látja. A másodikra szükségesnek tartja, hogy tekintet legyen a múzeum azon segítő feladatára, mely szerint a tudomány, művészet, ipar és gazdaság művelésére alakulható társaságoknak tanácskozássra, valamint a kiállításokra és közhasznú, nyilvános előadásokra alkalmas teremmel rendelkezék. A múzeum épületének lehetőleg önállóan s tűzbiztosnak kell lennie. Jelenleg két út van ilyen szerzésére: a vétel és építés. Az elsőre nézve a megszerezhető kész épületek közül a gr. Bánffy-házat tartja olyannak, melynek első osztályát tűzfalal mentesítve, fel lehetne használni. A másodikra, új épület emelésére úgy hiszi, hogy Kolozsvár városa a díszére emelendő intézetnek a Trencsin-vár környékén¹ alkalmas helyet jelöl ki. Ha pedig ez nem történne meg, úgy a gr. Kuun-leányok 5—6 ezer frttal megszerezhető külső magyar-utcai telkeit ajánlja,² mely a mellette emelkedő református templommal, nagy kertjével és a mögötte folyó Szamossal a tűzbiztonság szempontjából elég kedvező fekvésű. Itt egy 50.000 frton emelendő csinos, kétemeletes épület évekig befogadhatná a múzeum gyűjteményeit.³

A személyzet kérdésében nélkülözhetetlennek tart egy őr 1000 frt, egy gazdát 250 frt, első szolgát 180 frt és második szolgát 120 frt fizetéssel. Fűtésre, írószerekre, kisebb igazításokra évente 550 frtot, tehát összesen 2100 frtot tart szükségesnek.

A múzeum-épületben az első emeletre szánná a hamburgi iskolai könyvtár mintájára karzatosan építendő nagytermet, a tág olvasótermet, két dolgozószobát kutatók, tudósok számára, egy kisebb katalogus-szobát, egy iroda- és nagyobb folyóirat szobát; egy tágabb őr dolgozót, nagyobb előadó- vagy üléstermet múzeumi, tudományos, gazdasági stb. tanácskozássokra s egy előszobát a szolgák számára.

A földszintre az emeletnek megfelelő elhelyezésű boltozatos szobákba és termekbe jönnének a ritkaságok, kéziratok, hazai termékek, régiségek, pénzek és minták.

¹ A mai Hunyadi-tér.

² A ref. egyház mai, Magyar-utcai, a vasúti üzletvezetőséggel átellenben levő bérházai helyén.

³ A szomszéd Szlábi-házat a kezelő személyzet szállásának tervezte. Így tekintettel volt arra a fontos körülményre, hogy a személyzet közel legyen intézetéhez.

Épületterv készítésére három kolozsvári jeles építész t öhajt felszólítatni,¹ hogy szakemberek tanácsait használva, tiszteletdíj mellett készítsenek tervrajzot és 50.000 frtot túl nem haladó előzetes költségvetést s ezek felülvizsgálását ismét a tartományi építési tiszt eszközölné. Az egész múzeum létrehozására 100.000 frt t ökét tart szükségesnek.

A múzeum fentartására, gyarapítására s a tisztikar és a szolgálak nyugdíj-alapjára 50.000 pengő forint t ökét kíván s a rovatat elkerülése czéljából a következő forrásokot öhajtja megnyitni:

1. Az egyeseket és törvényhatóságokat felszólítaná múzeumi tárgyak adományozására s adományaikat nemcsak a hírlapokban közölné, hanem az utókor számára a múzeum adománykönyvébe iktatná. Azokat pedig, kik már régebb könyveiket a nemzeti kaszinóba kívánták közhasználatba letenni, felkérné, hogy a kaszinó gyűjteményeit és a marosvásárhelyi gr. Teleki-könyvtárat nem lehetne-e valami módon a múzeumhoz csatolni?

2. Ajánlja, hogy az iskolai könyvtáraknak ott kevésbé használt ritkaságait a múzeum hasznosabb többes példányaival cseréljék ki.

3. a) Szeretné megnyerni a játzókártyák bélyegilletékét s

b) az Erdélyben található régipénzeknek 1—1 példányát, ha nem ingyen, legalább fémértékükben;

c) az Ausztriában vagy legalább csak Magyarországon és Erdélyben a kő- és könyvnyomdákban megjelenendő munkák egy-egy példányát; valamint a magyar nyelv-mívelő és kéziratkedvelő társaságnak régiségeit, ásványait, könyveit és kézíratait, melyek még 1798-ban lajstromozva voltak.

4. Negyedik forrás volna a honfiúsítás díja s az országgyűlésre meg nem jelent regalisták birsága.

Az igazgatásra, kezelésre és használatra részletes szabályzatterv fejezi be a munkálatot.

A tervezetre az albizottság tagjai és a megkérdezett alapítók közül ötnek véleményét ismerjük.²

Nagyajtai Kovács István a múzeum felállítását biztosnak tekinti s elérkezettnek látja az időt a röpiratában fölvetett tudományos társulat és folyóirat ügyének fölkarolására. Mindkettőnek a múzeumra támaszkodó munkásságot szán s a nyomtatási költségek és tiszteletdíjak fedezésére évi 1000 frt segélyt javasol.

Gr. Esterházy László a múzeumra adandó t ökét nem szeretné építkezésekbe fektetni. Elsőbbnek tartja a gyűjtemények összehozását és tisztviselőik rendszeresítését, azért egyelőre megelégedne biztos, tűzmentes bérhellyiséggel. A múzeum ügyrendjére és szolgálati szabályzatára nézve pedig szeretné, ha az Ausztria területén levő összes múzeumok szervezetéről, alapjairól és rendtartásáról hivatalos úton nyert adatok alapján tehetne a Rendszeres Bizottmány az országgyűlésnek javaslatot. Addig is a múzeumra

¹ Weichselbraunt, Böhmöt és Kagerbauert.

² Mindenik 1—1 íven, eredetiben Székelykeresztúron.

szánandó összeg kamataiból Bécsben szeretne gyűjtő szakőröket képeztetni, a kik hazajövetelükkel a gyűjtést itthon a hatóságok és birtokosok támogatásával végeznék.

Gróf *Teleki* László a könyvtárt központi, könnyen hozzáférhető helyre kívánja s éppen ezért a növénykert és a múzeum-épület kérdését egymástól elválasztandónak óhajtja. A Bánffy-házat megfelelő múzeumi épületnek hiszi s a mennyiben bizonyos, hogy kezdetben igen nagy: a felesleges helyiségeket bérbe adatni s a bérösszeget a múzeum céljaira kívánja fordítani. A kezelésre az örön kívül még egy alórt lát szükségesnek. Helyesnek tartaná a múzeum épületében egy vagy két előadó termet tartani, hol az igazgatóság engedelmével bárkinek is akár ingyen, akár pénzért bizonyos órákban szabad legyen előadásokat rendezni. Végre erdélyi magyar akadémia létesülhetéséig czélszerűnek látná a tudósok évenkénti összejvetelére bizonyos napokat határozni, melyeken azok szakosztályonként a múzeum termeiben tanácskozásokat tarthassanak.

Gr. *Gyulay* Lajos a Bánffy-ház megvételét csak úgy fogadná el, ha ára nem haladná meg a behozható kamat tőkáját és tűzbiztonsága kétségtelen lesz. Különbön oly tőkét kíván országosan felajánlatni, melyből egészen új épület s a múzeum fentartása és fejlesztése kitélik. Ezért alapul 150.000 forintot szeretne s ehhez kifejti indokait is. Arészletekben pedig a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárra nézve mindent elkövetne, hogy az a Teleki-rokonok beleegyezésével onnan Kolozsvárra költöztetve a múzeummal összekapcsoltassék és törvényt hozna, mely szerint „ha az utókor hasznosabbnak vél egy köz hazai intézetet egy helyről másra áttenni: tehesse azt a rendelkezők véghagyományára ellenére is“. Szabályozni akarja a nyugdíjügyet. Új épület emelése esetében annak felépítéséig is szeretné megnyitni a múzeumot s azon esetben, ha a Bánffy-házat vennék meg: a bérhelyiségek kiadásánál magánosokkal szemben közintézeteknek nyújtana előnyt. Ilyenekül meg is nevezi a kaszinót, a viadaliskolát és a zeneegyletet s pártolja nagyajtai Kovács Istvánnak a folyóíratra és Teleki Lászlónak az előadó termekre vonatkozó nézetét.

Ugron István a kérdés pénzügyi oldalával foglalkozik leghosszasabban. A Bánffy-házat a múzeum helyiségéül jónak s a belőle várható jövedelmet a múzeum fentartására fordítandónak tartja. A részletekben a Teleki-könyvtár Kolozsvárra hozatalának nem barátja, mert az alapító azt végrendeletileg Marosvásárhelyhez kötötte s az ott levő ifjúság kimívelésére ott is szükség van arra, csak használhatóságáról kellene gondoskodni.¹

*

Mindezek alapján az albizottság fontolóra vette a hely kérdésében fölmerült kétféle eltérő véleményt s mielőtt állást foglalt volna, egy, az országos főépítészeti igazgató és más mérnökök bevonásával alkotott szakbizottsággal megvizsgáltatta a Bánffy-házat. Két véleményt terjesztettek elő. Egyik szerint a kettős négyszöget alkotó épület második udvara hátulsó sor épületének lerontásával² és új épület emelésével a helykérdést czél-

¹ Mindezt ma is elmondhatjuk.

² Akkor ott a mai Tivoli-útca felől a mostani Bánffy-bérház helyén 1903-ig nagy istálló állott.

szerűen meg lehetne oldani. A másik felfogás a középépület 26 tágas szobáját akkori állapotában is bőven elégnek találta a múzeum céljaira s az új épület emelését, tekintettel a szűk utczával járó tűzveszélyességre, nem tartotta célszerűnek. Ezen az alapon a vegyes bizottság a Bánffy-ház megvásárlását javasolta s úgy kívánta azt a múzeum használatára átadni, hogy abból csak a felesleges lakásrészek adathassanak haszonbérbe s azok is csak addig, míg a múzeum szaporodó anyaga újabb helyet nem igényel. A helykérdés lebonyolítására 100.000 frt előirányzását kérték. Az épület megvételére 70.000, múzeális átalakítására 10.000 frtot számítottak s 20.000 frtot tartalékalapul kezelve, biztos kamatra javasoltak kiadni. A várható jövedelmekre, a személyzetre és díjazására számítást és előterjesztést tettek s ezek szerint a kiadásokat levonva, a múzeum gyarapítására, fűtésére, világítására és minden más költségre évenként 3900 frt maradt volna. Az intézet gondozását, személyzetének kinevezését és az ellenőrzést az albizottság a három politikai nemzetből választandó hét tagú országos választmányra kívánta ruházni.

Az albizottság a megbízása tárgyában elkészített törvényjavaslatokat benyújtotta a Rendszeres Bizottmánynak s velük december 7-ikéről keltezve két tagjának, *Schreiber* Simon és *Meister* Sámuel szász követeknek különvéleményét.¹ Ebben ezek a létesítendő intézetek közt a múzeumot is olyanak tartják, melynek költségeivel nem szabad az adózó nép vállait terhelni. E mellett kijelentik, hogy a szász nemzet anyagi erejének kimerülése miatt áldozatokra annyira elégtelen, hogy iskolák, nevelőintézetek s kórházak kívánatos felállítását sem bírja szokott pénzforrásaiból fedezni. Azonban mégis a különvéleményezőknek az a reménye, hogy „a szász nemzet nemes birtokáról a nemesi rend által ajánlott intézetek létesítésében eddig bizonyított igyekezetével a cél elérésére illő mértékben minden készséggel hozzá fog járulni“.

Így a Rendszeres Bizottmány 1842 december 13-án Teleki József gróf elnöklote alatt tartott ülésében az albizottság javaslatait elfogadta s a Bánffy-ház megvételét azzal javasolta, hogy annak középső épületrészét 26 szobájával alakítsák át. Számításai azonban az albizottságtól eltértek s a bevételek és kiadások alapján a gyarapítás és kezelés költségeire csak 1180 forintot irányoztak elő.

Most már a megállapodásokról készült jegyzőkönyvet december 15-én² bemutatták az országgyűlésnek, mely azt napirendre tűzte s december 21-én rendszeres tárgyalás alá vette.

¹ Eredetije Székelykeresztúron.

² Ezen az ülésen olvasták fel *Sófalvy* Elek kincstári titkár ajánlatát, melylyel *Institutiones juris metallici* cz. művéből 100 példát a múzeum alapjára ajánlott fel.

IV.

Az országgyűlési megvitatás nem olyannak indult, a melyből a később bekövetkezett kellemetlen jelenetekre következtetni lehetett volna. *Cserey* Miklós, az első felszólaló, egy arisztokratikus hajlamú királyi hivatalos, elismerte, hogy a múzeum, színház és tanácskozó terem mind díszei egy országnak, de múlhatatlanul szükségeseznek nem tartva azokat, tárgyat tévesztve, a hadsereg fejlesztésének kérdését zavarta belé a tárgyalásokba. A múzeumra nézve különben az volt az álláspontja, hogy ha állít is az ország azt dísz kedvéért: ne költsön sokat reá, hanem legfennebb az ország házának, a Gubernium épületének a Torda-utczára néző szárnyát építtessék ki s ebbe helyezték a tanácskozó termen kívül a múzeumot is. A Bánffy-palotát erre a célra igen nagyra tartotta s illőnek ítélte, hogy az ország múzeuma az ország házában legyen. Az egész múzeumi kérdéshez anyagi szempontból szólott s az volt a fő előtte, hogy minden költség kikerüljön 100.000 forintból, a mely két évre elosztva ne terhelje túl az országot. Felfogását Kolozsvár követe, *Méhes* Sámuel czáfolta meg, magasabb felfogású beszédével, a melyben reámutatott a múzeum művelő hatására s bebizonyította, hogy az nem fényűzési czikke, hanem szükséglete a haladni kívánó országnak. Aranyosszék követe, *Fosztó* Károly megismételte követtársának a múzeumi eszme fölvetésekor utasítása értelmében tett felszólalását. Kővárvidék a Partium akkori bizonytalan helyzete miatt nem kívánt az országos költség kirovatálához hozzájárulni, Marosvásárhely követei pedig miután városuk mint jogi személy nemes: szűkkeblűen csak annyi terhet kívántak városuk nevében vállalni, a mi egy nemes emberre juthat. Végül Felső-Fehér megye egyik követe azt indítványozta, hogy a múzeumot *Ferdinandeum Museum*nak nevezzék.

A megvitatás és a megtett óvások után *deczember 23-án* az erdélyi magyarság karácsonyi ajándékaul létrejött az a határozat, hogy a tervezett intézetek közül a pénzügyekre való tekintettel első sorban a múzeumot és az országos tanácskozó termet állítják fel, a sürgős segítséget igénylő színházat pedig jó karba helyezik. Kimondták a múzeum elnevezésére a király engedélyének kikérését, helybenhagyták a Rendszeres Központi Bizottmánynak a Bánffy-ház megvételére ajánlott tervezetét s erre és a fentartásra 100.000 forintot irányoztak elő. Személyzet tekintetében ajánlottak egy főört 1000 frt, alört 400 frt, irnokot 250, első szolgát 200 és másodikat 150 frt fizetéssel. A múzeumi pénztár kezelését az országos pénztár tisztjeire óhajtván bízni, a főpénztárosnak 60, az ellenőrnek 40 frt tiszteletdíjat szántak. Így a személyi kiadást évi 2100 frtra tervezték s felsorolták a bevételek forrását. Felügyelő bizottságul 9 tagú választmányt ajánlottak, melynek jogkörébe tartozónak proponálták a személyzet kinevezését és az intézet főfelügyeletét. Ugyan e választmánytól a legelső közelebbi országgyűlésre

kimerítő véleményt vártak a múzeum szellemi feladatairól s a múzeum számára kimondták a nyomdai köteles példányok ingyenes beszolgáltatását.

A tárgyalások folyamán kitűnt, hogy a szászok nem hajlandók az országos rovatához hozzájárulni. Míg az 1837-iki országgyűlésen a szász követek is a mellett voltak, hogy a törvényeket magyar nyelven szerkeszték, most viselkedésük határozottan magyarelles szint öltött s az országgyűlés csakhamar mérges közjogi és faji viták színhelye lett.

Az országgyűlésen fölmerült sok buzgó és nagyratörő indítvánnyal szemben eleinte közömbösek maradtak. Előbb — a mint látszik — észre sem vették, hogy mindannyi indítvány a magyarság kulturájának egy-egy tervezett lépcsőfoka. Midőn azonban látták, hogy az országgyűlés nagy többsége a tervezett intézmények egy részét valósítja: akkor nyíltan fölléptek s határozottan kifejezték azt, hogy a múzeum felállításához nem hajlandók hozzájárulni, mert az csak a másik két politikai nemzet javára, nemzeti, nem országos célú szolgál s így felállítása — nézetük szerint — országos rovat útján nem történhetik. Okoskodásuk a szavakba kapaszkodott; ezek értelmezésén rágódtak, utasításaikra hivatkoztak, de az világosan látszott, hogy a magyar művelődés szolgálatára szánt intézményeket faji és kulturai féltékenységből nem akarják segíteni.

Az országgyűlésnek feltétlen joga volt ahhoz, hogy országos rovatalt rendeljen, mely így a szászokra is kiterjedt volna, mégis politikai tapintatból és célszerűségből azt csak a magyarokra és székelyekre rendelték. Kétségtelenül ilyen szempontból, az uralkodóház rokonszenvének biztosítására ajánlották a *Museum Ferdinandeum* elnevezést is. A szászok eléggé belátták ezt és *Schreiber* Simon, a Szeben-széki követ egyik beszédében éppen ebben keresett biztosítékot arra, hogy „ő felsége nem fog megerősíteni olyan törvényt, mely az ő királyi nevét viselő intézetet az adózók megterhelésével akar létesíteni“. Tiltakoztak az ellen is, hogy őket a kilenczes bizottságba bevállasszák. Az országgyűlés azonban mégis megválasztotta közülök *Bedeus* Józsefet.¹ A méltányosság és tapintat aztán őket nem kötelezte le. Most már nem volt szó többé annyira hangoztatott szegénységük megadóztatásáról, mert a rovatat őket nem terhelte s ahhoz, hogy a magyarság a maga költségén a maga számára múzeumot alapítson és színházát pártolja, a faji féltékenykedés és irigység szava szólott abban az ellenvéleményben, melyet a múzeumról és a színházról szóló törvényjavaslatok elkészítésekor beadtak. Méltán gúnnyal kérdezhetette az egyik egykorú magyar lap, hogy vajjon a magyarokkal való testvéri unió a magyarság minden szellemi emelkedését tiltja-e előttük?² Azonban az ellenvéleménynél

¹ Országgyűlési Jegyzőkönyv 563—564., 575. és Erdélyi Híradó 1843-iki évf. 3. sz. 15. l.

² Az Erdélyi Híradó 1843 januárius 17-iki 3. számának vezérczikke: Harcz és háború országos termünkben.

nem állottak meg. Abban magukat a *szász nemzet képviselőinek*, az ország rendeit *rendtársaiknak* nevezték és tagadták azt a jogot, hogy az országgyűlés reájuk beléegyezésük nélkül rovatait vehetne ki. Kifejezték azt az indokolatlan, bizalmatlankodó és kötekedő aggodalmukat, hogy ha a szászok a magyarok és székelyek szavazatainak túlsúlyával rendtársaik minden szükségének fedezésére kényszeríthetők, akkor lassanként növekedő szegénységükkel végső inségre jutnak. A főkérdésről a figyelmet elterelték és akkor rendeztek anyagi ügyben szórszálhasogató elvi vitát, midőn a dolog erről az oldalról őket többé nem is érintette. A közjogi jelentőségű előtölti követelődésekkel azonban az országgyűlés nagy többségében a három politikai nemzet alkotmányos egyensúlyának megbontása és a magyarság szupremáciájának veszélyeztetése iránt aggodalmakat keltettek. A lelkekben kölcsönös bizalmatlanság burjánzott fel s azt többé elfojtani nem lehetett.

Midőn a szász követek az országgyűlésen ellenvéleményüket¹ benyújtották, az országos rendek azt nem fogadták el, mivel a szász követek célja és álláspontja a viták folyamán mind tisztább lett és mindjobban meglátszott az a veszélyes célzatuk, hogy erősebb érvényesülhetésükre és az addigi politikai rendszer és kapcsolat megbontására a kuriális szavazás már megkísérlett gondolatát igyekeznek becsempészni és érvényesíteni. A folytonos gyakorlat szerint közös álláspontjuknál fogva eddig is mindig együtt, tömegben szavaztak s ezért ezt többször szerették volna *nemzeti* akaratnyilvánításnak tekinteni, de az országgyűlés szavazatukat mindenkor csak személyes szavazatoknak tekintette s így is vette jegyzőkönyvbe. A viták után most is megnyugodtak ebben, de a *rendtárs* kifejezéstől egyáltalában nem akartak elállani s mivel az országgyűlés írásbeli ellenvéleményüket e kifejezés megtartásával nem volt hajlandó elfogadni: a három nemzetnek az országgyűlési kiadványoknál használt pecsétjei közül a szebeni követnél őrzött szász pecsét kiadását megtagadták. Végre kompromisszum létesült, mely szerint a szászok kijelentették, hogy a *rendtárs* elnevezésnek a többségben aggodalmat kelthető közjogi jelentőséget nem tulajdonítanak s így az országgyűlés e kifejezéssel fogadta el különvéleményüket, ők pedig a pecsétet kiadták.²

Ezzel az elterelt és elnyúlt viták be is végződtek, de kellemetlen hatásuk általános maradt. A szászok bebizonyították, hogy a kuriális szavazást csak kijelentéseikben nem igénylik, de tényleg alkalomadtán minden eszközt megpróbálnak arra. A létesült megoldást mindenki csak fegyvernyugvásnak tekintette s csak most kezdődött a küzdelem a törvényjavaslat szentesítéséért. Mindkét fél reménykedett. A magyarság az uralkodóba vetett

¹ Az ellenvélemény: Országgyűlési irományok 317—320. I. és Erdélyi Híradó 1843 januárius 20-iki 6. sz. 37—38. l.

² A viták és óvások Országgyűlési Jegyzőkönyv 589—617. l.

hagyományos vak bizalmával,¹ a szászság faji érzésével s az udvarnál uralkodó politikai irányzatba vetett hitével ment a küzdelembe, az országgyűlés pedig végéhez közeledett.

1843 februárius 1-én *Teleki* László gróf a törvényjavaslatok le nem érkezése miatt tett indítványa következtében az országgyűlés a választott bizottság kötelességévé tette, hogy tisztében eljárjon, a Főkörmányszéket pedig megbízta, hogy az akadályok lehető elhárításáról a siker érdekében a czélszerű lépéseket tegye meg.²

Idáig az ajánlatok és adományok ismét tetemesen megszáporodtak. *Zeyk* János³ 1500 kötetes könyvtárát, *Woititz* Károly marosvásárhelyi izraelita kereskedő 200 forintot, *Goró* Lajos királyi hivatalos, őrnagy szép könyvgyűjteményét, Tizian híres Danae-jának művészi másolatát, régipénzgyűjteményét és 40 darab aranyat nyomó arany emlékpénzt ajánlotta fel.⁴ *Kovács* Miklós⁵ erdélyi római katolikus püspök 5000 frtot, *Reinbold* Ignác⁶ orvos Zalatnáról római régiségek rajzait, *Ágotha* János festő-tanár képeket, *Barra* István⁷ orvos mintegy 200 régi pénzt ajánlott.

Gr. *Teleki* László indítványa után a februárius 3-án tartott ülésen még bejelentették a hunyadmegyei *Baternay*-család ásványgyűjtemény- és ifj. b. *Wesselényi* Farkas könyvajándékát s másnap az országgyűlést bezárták.

Az erdélyi nemzeti múzeum ügye utóbb az erdélyi országgyűlésen még kétszer került szóba.

Két év múlva az országgyűlés rendszeres bizottmányának közmívelődési osztálya 1845 januárius 13-án tanácskozást folytatott az erdélyi tudományos akadémia felajánlásáról. Ezen tárgyaltak arról, hogy az addigi akadémikus irányú egyesületek alapjait, gyűjteményeit rendbeszedjék s ezért elhatározták az Aranka-féle két társaság és az 1819-iki tudományos társaság levelezésének és gyűjteményeinek kikutatását. Szilágyi Sándor azt írja, hogy ezzel is a múzeum ügyének felélesztése volt a cél, de a mozgalom elaludt.⁸ Mégis talán ennek lehetett eredménye az, hogy az 1843 elején fölterjesztett törvényjavaslatokra három év múlva — 1845 október 10-én — a Főkörmányszékhez királyi leirat érkezett, a mely tervek és helyszínrajzok bemutatását kívánta.

Úgy látszik tehát, hogy az udvarnál bár lassan, de mégis a magyar álláspontok és kívánalmak jutottak előtérbe.

¹ Ld. Kolozsvár város követeinek beszámolóját, Erdélyi Híradó 1843 április 7-iki 28. sz. 167. l.

² Országgyűlési Jegyzőkönyv 742. l.

³ 1842. XII. 23. ⁴ 1842. XII. 30. ⁵ 1843. I. 18. ⁶ 1843. I. 12.

⁷ 1843. I. 28. — Az adatok Országgyűlési Jegyzőkönyv 567., 569—570., 599., 618. és 662. l.

⁸ Id. czikke, a Budapesti Szemle VIII. kötetében.

A Főkörmányszék által gr. Kemény Ferencz elnöklete alatt kiküldött bizottság 1846 januárius 27-én megtartotta első ülését s gróf Mikes Jánost, Gebbel Károly Frigyes, Zeyk Józsefet, Bürger Ferencz főépítőhivatali igazgatót és Grois Gusztávot küldte ki a kívánalmak teljesítésére. Ezek a megbízásnak eleget téve, a második ülésen a múzeum, országgyűlési terem és nemzeti színház ügyében megtették előterjesztésüket.¹ Bizonyára elment Bécsbe a felterjesztés is. Az ügy még sem nyert elintézését. Talán a bürokrácia késedelme nyelte el, vagy az udvar és a kancellária taktikából késleltették, az 1841—43-iki országgyűlésnek az ügygyel kapcsolatos kellemetlen emlékei miatt. A késés igazi okait homály fedi még, de tény, hogy kedvező döntés nem történt.

Az országgyűlés azonban nem vette le gondját a múzeum és a vele kapcsolatos más két törvényjavaslat sorsáról s 1847 november 3-án ezek érdekében felírt az uralkodóhoz. Sürgette a szentesítést, hogy a múzeum oly lelkesedéssel felkarolt ügye kedvezően dőlhessen el s óhajtotta, hogy az alapítók és adakozók megnyugtatóra a felajánlott nagybecsű tárgyak biztos helyre tétessenek és közhasználatra minél előbb elrendezhetőek legyenek. November 9-én több felíratra választ kérő újabb fölterjesztésében ismételtelen kedvező elintézését kérte a múzeum sorsának.²

Az országgyűlést azután nov. 10-én berekesztették s az 1848 májusban összegyűlt erdélyi országgyűlésre az ügyben válasz nem érkezett. Május 30-án kimondták az uniót s a csakhamar bekövetkezett 1848—49-iki események az erdélyi nemzeti múzeum terveit elsodorták és eltemették.

Kelemen Lajos.

¹ Mike Sándornak Székelykeresztúrra került irományai közt meg van a Főkörmányszék által kirendelt bizottság két folytatólagos jegyzőkönyve. Az első januárius 27-ről kelt, a másodikban a jegyzőkönyv feje — az ülés ideje, jelenlévői — számára a hely üres s így az sem tudható, hogy a bizottság mikor és kikkel tartott ülést. Mindenesetre még az év folyamán, mert az első ülés utasítást adott, hogy „a teljesítendőket teljesítvén, e tárgyban teljesen kimerített tudósításukat mentől előbb terjesszék a bizottság eleibe“. Ha a térképek beszerzésére, rajzok készítésére, a Bánffy-ház megvizsgálására s jelentés írására szükséges időt számítjuk, úgy a második ülést 1846 tavaszára tehetjük. Ha most tekintetbe vesszük, hogy a törvényjavaslatok fölterjesztése után 3 évre jött vissza az első válasz s az 1846—47-iki erdélyi országgyűlés viszonyait ismerjük*: úgy a késedelem nem érthetetlen, legfennebb jellemző. A múzeumra nézve különben a bizottság egészen az 1842-iki bizottság álláspontján maradt. A Bánffy-ház múzeumul alkalmasnak találta, az átalakításokra 10.600 frt költségelőirányzatot kért s tervezett 71.000 rirt vételárát méltányosnak ítélte.

² A felíratok egész terjedelemben közölve az Erdélyi Híradó 1847 november 25-iki 303. és a december 12-iki 308. számában, 758. és 798. lapon.

* Röviden Szalay—Baróti: Magyarország története IV. k. 438—440. l.

A Petőfi Almanach.*

(A Petőfi-ház felavató ünnepe alkalmából.)

Abban a gazdag Petőfi-literatúrában, a melynek csupán czímbeli föl-sorolása ma már egy kötetet tesz ki, ismét jelentős tagúl sorakozik egy új könyv, mely pár hónappal ezelőtt hagyta el a sajtót s régi szépirodalmi zsebkönyveink mintájára *Almanach* nevet visel. Szegfűs, tulipántos ornamentikája egy régi, másfélszáz éves debreczeni zsolttár szakasztott mása. Minden sora Petőfiről szól, jobbára jeles írók és költők írták össze és hogy megírták, annak a szívós mozgalomnak köszönhető, melyet a költő neve alatt alakult „országos hölgybizottság“ indított és vezetett. Ők nyújtják most is nemcsak okulásul és gyönyörködtetésül az olvasónak, hanem egyúttal hódolat gyanánt a Petőfi-ház felavatása alkalmából. A felhívás szerint könyvüknek az a célja: „hogy megérezkítse a legnagyobb magyar lírikus alakját a mai magyarság értelmi, érzelmi életére és a világirodalomra gyakorolt hatásának ismertetésével s megörökítse a Petőfi-ház keletkezésének történetét“.

Ime Petőfi, a ki saját életének legalkalmasabb költője volt, úgy látszik ma is legalkalmasabb minden klasszikusaink közt, hogy egyéniségének varázsával folyton hevítsen, eszméinek kultuszában mindig kész és mély nemzeti érzéseket ébresszen. Mintha csak azért nyerte volna a géniusz adományát, hogy ifjúsága és honszerelme tüzével kiolthatatlanul szórja fényét, melegét. Valóban nincs kor, mely meg ne találná magát benne, ne lelkesednék érte, ne igyekeznek magyarázni, mentől inkább a magáévá tenni. Jól mondja e tekintetben Herczeg, hogy: „Nemzetünk, melynek oly csodálatosan egészséges ösztönei vannak, ma már sejti, hogy minő nagy *erkölcsi kincset* bír Petőfi költészetében“.

Ily gondolatok közt forgatva e könyvet s cikkről-cikkre érezvén szellemének sugalmát: lelkünkben is hívőbb bizalomnak kell támadnia éppen ma, a midőn nemcsak politikai és közéletünkben, hanem költészetünkben is bizarrnál bizarrabb forrongások láthatók... Midőn egy sápadt arcú, beteges poézis minden esztétikai korlátot félre dobva eszményekül hirdet olyan jelszókat, a melyek sem az irodalmat, sem a szívet nem gazdagítják. A kik — a „holnaposok“-ról szólunk — mert az ő érthetetlen idegéletükben zavarosan tükröződik az élet: örökké a tehetetlenséget, leromlást, a halált és a pusztulást hirdetik egyéni és társadalmi törekvések-

* Szerkesztette Dr. Ferenczi Zoltán. Kiadja gr. Apponyi Albertné elnöklete alatt a Petőfi-ház hölgybizottsága. Nyomatott Hornyánszky Viktor könyvnyomdájában Budapest, 1909. Kötetett Dávidházi Kálmán könyvkötőmesternél Debreczenben. Kis 8-rét. 477 lap.)

nek egyaránt; a kik a mellett szörnyen hiúk, önhittek és örök hírre vágyók, lépten-nyomon magukkal bajlódnak; a kiknek lantja fenköltebb eszmét tán még nem énekelt, semmit: a mi halandó voltunkat az egyetemességhez, a hithez, hazához, vagy embertársainkhoz csatolná... Am egyéni hóbortjaikkal még keveset törődnek, ezek úgylis inkább tartoznak a pszichiatría, mint a kritika elé, ha vakmerőségükben nagyobb dolgokat nem illetnének. Midőn a nyugati kultúra képein megittasodva ahelyett, hogy kellő műveltséggel mélyebben bele tekintenének s tanúságait zajtalanul, vagy a nagy példák után fajunk javára kamatoztatnák: e helyett mindent becsmérelnek, ami magyar. Közel négyszáz éves tragikai multunkat, mai külső-belső, álarczos és nyílt ellenségeinket nem tekintve: csak önnön fogyatkozásainkat látják, csak ostorozni és gúnyolni tudnak. Ők a költők, az új próféták hirdetik, hogy agóniában van nemzetünk, fajunk: hiába a küzdés, pusztulnunk kell. Sőt folyton a holnapra hivatkozva, nemzeti hagyományaink szentségét is támadni merik a nélkül, hogy helyette hát egy szebb jövőt ígérnének s maguk is azon munkálnának. Csakhogy ehhez erő s valami magasabb morál kellene, de mivel ilyen magukban sincsen: még a reményt, a jövőnkbe vetett bizalmat is ki akarják irtani belőlünk. Teremtő Isten, Mohács óta mi lett volna velünk, ha azoktól a szegény bújdosó lantosoktól és prédikátoroktól kezdve föl Bessenyeiig és Kazinczyig a „többiek“ is így gondolkoznak? Vajjon Széchenyi izgatásaira egyedül — megjött volna-e a magyar renaissance, az ötvenes évek borúja után a föltámadás, ha a mult ihlete lelkünkéből, a jövőbe vetett hit költőink lantjáról kivész?

De nem czélunk, hogy ezzel a klinikai költészettel bővebben foglalkozzunk, amit itt programmon kívül mondottunk, azt is önkénytelenül s főleg azért tettük, mert ezek a hirtelen nagy ifjak részben Petőfiire támaszkodnak, titokban vagy nyíltan ő rá hivatkozva szertelenkednek. Ők — Petőfiire, a ki még nyomorában is a „varázsdalt pengető reményt“ emlegette, a ki egyéni bajait, bánatát is költőivé tudta tenni és a ki mindenek felett: „szerette hazáját a mult, a jelen és a jövő minden dicsőségével, fájdalommal, reményeivel“ — mondja róla klasszikus szépséggel az ifjú és az öreg Gyulai. Ezzel a Petőfivel kérjük most alkalmoszerűleg, hogy:

Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága?

*

Az Almanach élén méltó megnyitóul magának PETŐFINEK egy nemrég fölfedezett jelentős írata, az 1847.-iki összes költemények elé szánt *Előszava* áll, mely mélyen bevilágít a költő lelki életébe s szerkezetileg két részre osztható. Elöl az újévnek, egyúttal születésnapjának a saját életében játszott szerepéről, majd a kritikának és a közönségnek műveire való viszonyáról emlékezik, fejedelmi önérzettel útasítva vissza minden vádat, a mely akár jellemének, akár költészetének igaz értékét támadja. Mindez körülbelül az előszó felét tölti ki. Másik felében a korabeli ál vagy gonosz kritika főbb argumentumait igyekszik megczáfolni, köztük a négy leggyakoribbat: hogy költeményeiben rossz rím, rossz mérték, szaggatottság és aljasság van. Mindjárt a két elsőre találóan jegyzi meg, hogy amikért őt most hanyagsággal vádolják, talán épp azokban jár legközelebb a tökéletes, az igazi magyar versformához, melyről, ha nincs is határozott tudása, de van sejtelme és ösztöne. Legjobban mégis az aljasság vádja

sérti, mely ellen szenvedélyes hangon emel ünnepi óvást, nyíltan kimondván, hogy magánál nemesebb érzésű és gondolkodású embert nem ismer, s hogy e ponton egyénisége és költészete egy s ha néhol ez utóbbiban a tárgyra vagy a kifejezésre szabadabb volt, az is elveiből folyik, mivel a poézis néki nem nagyúri szalon, hanem szentegyház, a hová bocskorban és mezítláb is beléphetni. Rendkívül érdekes és jellemző nyilatkozatok ezek, melyek költeményeiben is lépten-nyomon visszhangzanak, főként 1847-től kezdve hivatásának és nézeteinek egyre tudatosabb hangsúlyozásával. Így pl. az Arany Jánoshoz írt híres levelében, aztán „A költészet“, „Az én Pegazusom“ stb. címűekben ... Végül, a mi a szaggatottságot illeti, bizonyos fájó rezignációval jegyzi meg, hogy igen, ez meg van benne, csak hogy az ő élete a „szenvetések és a szenvetések csatateréin folyt le“ s egy önmagával meghasonlott, forrongó században él. S lehetne-e más forma ő, ő századának hú gyermeke?

E híres előszót, (melyet Petőfi, bár a cenzor is engedélyezte, sohasem nyomtatott ki) Kéry Gyula fedezte föl s tette közzé először 1908-ban. Itt, bár névtelenül, biografusa, Ferenczi Zoltán kíséri jegyzetekkel.

Az eredeti cikkek sorát GÖRGEI ARTHUR „az egyetlen élő, a ki még neki parancsolt“ kezdi meg. Petőfinek 1849 májusában nála, svábhegyi főhadai szállásán tett látogatásáról emlékezik: hogy mint toppant be hozzá egy késő délelőtti a költő, magasztalta hős tábornokát Bemet, s panaszkodott Kossuthra és Mészáros Lázárra, a ki, mert a „szabályszerű nyakendő“ nélkül mert nála jelentkezni, föltűnő gorombán bánt vele. E jelenetnek Petőfi költeményei között is nyoma maradt, mint tudjuk, „Nyakra való“ cz. distichonjaival később keményen visszafizetett Mészárosnak.

GYULAI PÁL egy rövid essayjében azt fejtegeti, hogy mint differenciálódik Petőfi szerelmi költészete a házassága előtti s utáni időkben nemcsak hangulatilag hanem műfajilag is, a minnek fő oka a házasság életnek reágyakorolt sokoldalú és rendkívüli hatásában keresendő. Míg azelőtt a népdal formában írt szerelmi költeményei a legkitünőbbek, most elmélyülve, megférriasodva vagy ódákat írt, melyekben nevének bájait s önnön boldogságát dicsőíti, vagy elégiákat, melyekben édes álmai közt is valami méla ború, valami balsejtelem lepi meg. Ez az elegiás hang egészen új eleme költészetének s megható gyöngédségével, bűvös sejtelmével a bennük csaknem mindig meglevő fokozatosság mellett egyenesen ódái fölé emelkedik. E rövid, de eredményeiben nagybecsű tanulmány külömben csak a Gyulai régibb, többször kifejtett nézeteinek egy része, mikkel Petőfi-kritikáink máig uralkodó alapvonalait rakta le.

HERCZEG FERENCZ „Márczius tizenötödike“ cz. cikkében a kezdet (hajnalhasadás, tavasz, ifjúság stb.) fogalmának művészi jelentőségét az „ős költészet két leghatalmasabb alkotásában“ — az Achilles és Szigfrid monda-körében kutatva, hasonló módon igyekszik kimutatni a Petőfi pályájának rokon fantasztikus és szimbolikus vonásait is és végeredményében oda jut, hogy az ő földi sorsában, mely mintha „az ős emberi költészet legmegragadóbb motívumainak megvalósulása lenne“, — szinte minden megvan, a mi emberfelettivé avassa... Innen: hogy alakja egyre növekedőbb, hogy tegnap csak nagy költő, ma a költők költője, holnap talán a legendák hőse lesz. S hogy mindez az érzés és gondolatbeli emlék, mely bennünket Petőfi alakja előtt eltölt, épp a tavaszi zsendülés ünnepén léd

legközelebb hozzánk: kettőjük lényének rokon, miszteriózus tartalmában keresendő, a melynek (nemzeti reménynek, tettvágynak, szabadságszeretnek) ő a legtökéletesebb megtestesülése. Ezért legyen márczius idúsa első sorban Petőfi ünnepe.

De már kevésbbé érthetünk egyet a kitünő író másik, jóval lejjebb eső cikkével, a melyben *Szendrey Júlia alakját igyekszik tisztázni* az „árulás“ vádjá ellen. Szerinte úgy a közvélemény, mely a katasztrófákban, a katasztrófák lélektanánál fogva mindig a halottak mellé áll, mint a hatása alatt álló írók nagyon szigorúan ítélkeztek felette, midőn nem csupán erkölcsi, hanem bizonyos esztétikai magaslatra állva, egyéniségét a férjé mellett túl groteszknek s (második házassága miatt) leányi és hitvesi szerelmét is hamisnak rajzolták. De egy ember élete mérlegelt egyes kiszakított tételeiből megítélni nem lehet. Júlia, mint leány, önzetlenül szerette Petőfit. Mellette bizonyítanak a Naplójegyzeteiben tükröződő hosszú és kínos lelki harc s az a nagy szívbeli áldozat, melylyel ő, a gazdag és előkelő leány mindenkiről és mindenről le tudott mondani, hogy kövesse férjét — a szegénységbe. Mint feleség mellett pedig rövid, de boldog házasesetük, a mely „oly boldog volt, a milyen földi frigy egyáltalán lehetett“ stb. Ha aztán Júlia férje halála után ezt a lánczot széttépte, akkor sem Petőfit bántotta meg vele, csak a közvéleményt s a következmények rettenetessége egyedül őt érte csupán. Sőt tovább menve, Herczeg annak az özvegyi fátyolnak eldobását sem tartja „árulásnak“ s véleményét a következő magyarázattal igyekszik lélektanilag megokolni, mely egyúttal az egész apologia legértékesebb része.

Szendrey Júlia, ki mint Petőfiné lassankint, de szinte föltétlenül átengedte magát a költő lelki uralmának, érzésben, gondolkodásban, elvekben, sőt különöz szokásaiban is egészen hozzá alakult: később, mikor szerelenségekre ragadtatta magát, voltaképp az is Petőfi suggestív hatalmát mutatta rajta. Innen van, hogy férje halálakor mintegy elveszté benső támaszát, egyéniségének leánykorában is mutatkozó hajlamai kerekednek felül s a gyöngye teremtések feledni és vigasztalódní vágyásával omlik az élet zavaros hullámaiba. Szinte önfeledten kapkod a lelki s testi narkotikumok után... És ez a pont már nem is annyira a kritika, mint inkább a patológia körébe tartozik. — Második házassága a benső, külső kényszerűségek (barátai és a rendőrség) nyomása alatt már tulajdonképp csak mentő akció, melyhez az önfentartás ösztönének volt köze, nem a szerelemnek. Így állván a dolgok, a mit kétségbeesett helyzetében aztán elkövetett, csak maga ellen követte el. Azért azonban, hogy a boldogság koszorúját fonta a nemzet bálványozott költőjének fejére: mindig hála, ezért a roppant gyöngeségért csak sajnálat illeti. A cikk néhány fő pontjára, minők: a közvélemény ítélete, Júlia hitvesi és özvegyi viselkedése, a következőket jegyezzük meg. Kétségtelen, hogy a közvélemény korán és szigorúan elítélte ezt a szerencsétlen asszonyt és hogy ebbe férje életének és halálának nagyszerű ellentéte s a saját özvegyi hányódása is mélyen bele játszott, de vajjon a tömeg napi hangulatáról van-e itten szó vagy egy nemzet erkölcsi ítéletéről, mely bálványozott költője kedvéért egykor a nejjére is rárakott minden koszorút? Mi azt hisszük, ez utóbbiról. S mert, abban a nagy katasztrófában, a melyben pusztulni látszott minden, a mi becses, nem joggal megvárhatta volna-e, hogy első sorban maga a hitves maradjon híu ura emlékéhez? A mint tette ezt akkor száz

meg száz magyar özvegy a nélkül, hogy „férjük kultuszának főpapnéi“ vagy a „női erények fölkent patronái“ kívántak volna lenni. — Aztán nemcsak a „közvélemény“, hanem olyan kiváló „egyesek“, mint a mély erkölcsi érzésű Arany: szintén így gondolkodtak, pedig nem voltak sem olyan túlzók, sem olyan zordonak, mint a cikk írója gondolja. Nem! Júlia különös tetteit eléggé megmagyarázzák beteges hajlamai s részben a rendkívüli viszonyok. Lovagias mentegetésnek itt aligha van helye.

A mi viszont házasságunkat illeti, talán az sem volt olyan felhőtlenül derűs, „a milyen földi frigy egyáltalán lehetett“. Tudjuk, hogy maga Petőfi forrón szerette hitvesét, hogy pályájának szédítőbb emelkedése mintegy véle kezdődik, hogy boldog volt soká s főként eleinte. De vajjon ez a boldogság végig kísérte-e? A ki figyelemmel olvasta meglévő részletes életrajzait: ezt aligha mondhatja. Főként 1848 második felétől bizony sokszor összezördülnek, a minék főoka nem annyira Petőfi lázas véralkatában, nehéz viszonyaiban, mint inkább Júlia bizarr viselkedésében (öltözködése, szereplési viszketege, írói és politizáló hajlamai stb.) rejlett. Úgy, hogy férje, a kinek eleinte tetszett a dolog, később már maga sem bírt vele, a mi kedélyén, gyakori komorságán egyre jobban meglátszott. „Ha csöndesebb vérű lennék is, akkor se tudnék nyugodt lenni a feleségem miatt“ — mondá egy alkalommal egyik barátjának. Nem, nem egymásnak voltak ők szánva s jól mondja Ferenczi, hogy „jobban hasonlítottak benső tulajdonaikra, semhogy kiegészítették volna egymást, hogy állandóan boldogok lehettek volna s ha tovább él a költő, azok a természetes ellentétek minden bizonnyal kifejlődtek volna“. A mit, hogy meg nem izlelt, végzetes halálának köszönheti.

Özvegyi viselkedését, második házasságát már helyesebben ítéli meg Herczeg, mikor Júlia testi-lelki gyöngeségében keresi a mélyebb rúgókat s maga elismeri, hogy alapjában beteg volt. Az volt. Utolsó évei, mindenkitől, férjétől, gyermekeitől is elszakadva, már csak csöndes haldoklás. Kora halála: valóságos megváltás volt reá. Valóban, nem volt normális ebben a szerencsétlen, bár nagy tehetségű és igen művelt asszonyban, semmi: nevelési helye, körülményei, olvasmányai és mintaképei (Sand Georg, Heine) az idő, melyben fölserdült, híres szerelmének története, de legkevésbé, modern nyelven szólva: az idegrendszere. Ez volt az, a mi életét valóságos drámává avatta, melynek expositiója: jegyességével; bonyodalma: házasságával; bukása: az özvegyi tetteivel kezdődött. Ilyen szempontból ítélkezve kell aztán módosítanunk a Herczeg véleményét, bár érveinek végső gondolatával egyetértünk s cikkének jobb részleteit szívesen elismerjük.

FERENCZI ZOLTÁN „Petőfi életének és költészetének két fő eszméjéről“: szerelméről és szabadságáról értekezik, s első sorban a 47-iki „Összes költemények“-re utal, melynek első és utolsó darabja (a „Votum Petőfianum“ és az „Egy gondolat bánt engemet“) — e végzetes alapelvek legteljesebb kifejezője. Szerelméről szólván, igen szépen állítja elének ennek az érzelmi életnek egész lelki fejlődését: hogy mint indult el a költő már ifjúsága kezdetén annak a bájos ifjú leánynak keresésére, a kinek szíve egész mélységével, lánglelke méltó elragadtatásával szerethessen. Hogy mint kereste kitartóan és meggyőződéssel, többször csalódva, talán elhírtelenkedve, de mindig a családi élet utáni erős sóvárgással, sőt egy magasabbrendű erkölcsi világrend törvényszerűsége és sugalmazása alatt.

Közben szívének egyetlen megkönnyebbülése a dal volt. Innen: hogy szerelmi költeményei mintegy mentek e vonzalomnak külsőben oly természetes érzéki vonásaitól, ellenkezőleg, valami szent ekzaltáció jelentkezik bennük, mely egyszerre fölébreszti lelkünk fogékonyságát minden iránt, a mi magasztos s képessé tesz akár a legnagyobb áldozatokra. Majd ifjúkori ideáljait, (jobbára előkelő, művelt, szelid, szőke lányok) szerelmi tűztől lángoló valóját, szálló igékké lett képeit, hasonlatait stb. jellemzően: Szendrey Júliának megjelenését rajzolja. Júlia szerelme egyszerre mindent elfeledtet véle, de fölébreszti lelke minden szunnyadó erőit, vizionáriussá teszi, ki előtt a múlt, jelen és a jövő mintegy fölfogható valóságok vonódnak el... Hasonló lelkesedéssel ölelte föl a szerelem mellett a szabadságot, melyet bizonyos hittel kapcsolt egybe s amannál is értékesebbnek tartott. „Így látjuk benne a legnagyobb emberi tökéletességet, mely nem más, mint a legmélyebb érzelm és a legmagasabb eszme fölismerése és birtoka, ezek tiszta szemlélete a velők eltelés és az értők való áldozat“.

Első felét, a Petőfi szerelmére vonatkozót Ferenczi „Petőfi és a nő“ czímen külön, bővebben kifejez s úgy részleteiben, mint egészében igen becses munka. Szép és igaz.

APPONYI ALBERT „Két triász“ cím alatt azt, az irodalmunkban többször, kitűnő tollakról elemzett viszonyt igyekszik megvilágítani, mely nemzeti újjászületésünk három korszakos államférfiának és költőjének, közelebről: a Széchenyi—Vörösmarty, Kossuth—Petőfi, Deák és Arany egyénisége, pályája és jelentősége között mutatkozik. A különben pár lapnyi tanulmány több érdekes és eredeti gondolata közt talán legfigyelemreméltóbb az, a mely „Kossuth nem forradalmár“ hajlamairól szólván végül arra jut, hogy „csak abban különbözött két nagy társától, hogy az akadályokkal szemben elszántabb, merészebb akarata volt, hogy forradalmi politikát is tudott csinálni. Ez teszi egyéniségét teljesebbé s ezzel ragadja meg nemzete fantáziáját nagyobb mértékben, mint kortársai közül bárki más“. (—?)

BEÖTHY ZSOLT formailag és tartalmilag kiváló essayjében Petőfi költészete és Széchenyi politikájának uralkodó jelleme és iránya között von mesteri párhuzamot. Gondolatmenete röviden a következő: miként a Petőfi politikai költészetében, úgy olvad a Széchenyitől megindított reformkor politikájában és költészetében a nemzeti gondolat és a demokrácia együvé. Petőfi szélsőséges fejlődése forradalmi eszméivel és szenvedélyével ugyan csakhamar messze elhagyta amazt, de azért miként korukban, úgy eszmeköreikben sincs egyetlen mozzanata se, a mely bensőbb kapcsolatra ne mutatna. Ennek a kapcsolatnak lényegét itt csupán két, de rendkívül jelentős pontról világítja meg Beöthy: a midőn Petőfi történeti helyét és nagyságát egyfelől a magyar szellemi élet fejlődésében, másfelől a világirodalom folyamában vizsgálja. Széchenyi demokráciájának minden nehéz válságai között mindig időszerű, fajiságunkra a legmagasabb program, tétele a nemzeti gondolatból ered s legfőbb törekvése: nemzetesíteni a népet. Ennek a magyarul érző és gondolkodó, új anyagi és erkölcsi erővel gyarapodott „teljes nemzetnek“ elérkezett költője Petőfi. Diadala és ihletett kifejezője ekként nemcsak Széchenyi álmainak, hanem a megteljesedett és kiélesedett nemzeti léleknek is. — De nem kevésbé benső és nyilvánvaló a kapcsolat a két lángeszű magyar világirodalmi jelentősége körül. Széchenyi, ki szemben, az akkortájt nagyon elterjedt Herder-féle népszichológiai elméletekkel (a mely fajunkat elaggottnak hirdeté) — épp

a nemzet fiatalságának gondolatából indult ki: folyton ezzel agítál, ez a hit alapja egész fenséges elszánásának és dicső pályájának! Viszont ennek a hitnek van-e meggyőzőbb bizonyossága és fényesebb képviselője Petőfinél, ki nemcsak a megifjodott nemzet költője, hanem költészetének egységes és legmélyebb valója szerint általában az ifjúságnak, az ifjú emberi léleknek legnagyobb lírai megnyilatkozása.

E rövidségében is alapvető értékű értekezés a debreczeni Csokonai-kör ez évi márcziusi ülésén hangzott el először. Nemcsak e kis könyv anyagának, hanem egész Széchenyi-literatúránknak legjobbjai közül való. Beöthy, ki kezdettől fogva hő bámulója a legnagyobb magyarnak, tanítói, írói és közéleti tevékenységében lelkes elemzője és terjesztője eszméinek, (egyik legszebb tanulmányát is róla írta), ezzel ismét új és termékeny mezők felé mutatott. Új és termékeny mezők felé abban a kultuszban, mely társadalmi és politikai életünk bár teljes és méltó megértése, mint Grimm Hermann mondja Goethérol — nálunk is csak „a jövő idők nyereségének mutatkozik.“

BERZEVICZY ALBERT „Petőfit, mint útirajzíró“ vezeti elénk egy hosszabb tanulmány keretében. Természetes és helyes sorrenddel érinti Petőfi gyakori és erős vándorlási ösztönét, ifjúkori hányódásait, külföldre vágását, az északi és északkeleti felvidékre tett kirándulásait, kapcsolatban élénk turista és romantikus hajlamaival főként a várromok, a természeti és helyi nevezetességek iránt. Majd az *Utirajzok és levelek* tartalmi áttekintése után rövid, de éles és határozott vonalakkal a közte és Heine írói egyénisége (Reisebilder, Harzreise) közti párhuzamot vonja meg. Végül Gyulai nyomán, Petőfi művei s általában irodalmunk hasonló termékei között elfoglalt helyüket jelöli ki.

RIEDL FRIGYES „Petőfi szabadságszeretetről“ szólván, ezt első sorban a költő főjellemvonásából, a természetességből törekszik levezetni, mert a szabadság Petőfi szerint az ember természetes joga, a rabság valami természetellenes. Ebben a gondolatban gyökerezik már az ő egyéni szabadságszeretete, mely a korlátlan függetlenséget imádja és keresi mint katona, színész és hivatalnok egyaránt; de ebből indul ki a politikai is, emezt is, amazt is a demokratikus koreszmék, a magyar szabadságharcz, de legfőképp a francia forradalom befolyásolván és fejlesztvén. E ponton azonban a következő gondolatátvitel történik Nála: a mint az egyéni szabadságot átvezeti a politikaiba, a magyar szabadságszeretetet viszont a világpolitikaiba viszi át s midőn mind a kettőt egyformán dicsőíti, ebben megint a 40-es évek európaszerte virágzó politikai költészetének hatása érezhető, melynek egyik főgondolata éppen az volt, hogy a költőnek feladata nemcsak egyéni érzéseiről énekelni. Ezeknek a kölcsönhatásoknak, s Petőfi politikai eszméinek még a természetképeibe is átvitt szabadság-fogalmának elemzése után, melyek már maguk bizonyos szocialisztikus optimizmusra mutatnak, veti föl Riedl azt az érdekes kérdést: vajjon szocialista volt-e Petőfi vagy nem? Felelete: a Marx-féle tanok logikai ánczolatán végig futván, (Ferenczi Zoltánnal egy úton) az: hogy a mai értemben nem, csak végletes demokrata volt, kinek vezéreszméje: a jobbágy-lság főlzabadiítása, a nép egyenjogúsítása; államformája: az ezeket az eszméket legjobban megvalósító respublika volt. De volt benne mégis valami véna, mely a szocializmusra emlékeztet, ilyen például a szegénység kultusza, a gazdagság megvetése, a szegények és gazdagok közötti ellentét kiélezése (prózaí íratái, regényei) s egy világszabadságért vívandó harc

gyakori emlegetése stb. stb. Viszont ezekkel a szocialisztikus eszmékkel a legmerevebben ellenkezik hazaszeretetének lázas ekzaltáltsága, mely egy nem teljesen magyar, egy nemzetközi Magyarországot el sem bírt volna képzelni. Röviden: Petőfi mint politikus a francia forradalom híve, ennek elveit keresi a magyar forradalomban is, főeszméje pedig a világszabadság jegyében kifejtett olyan Magyarország, melyben a köztársasági kormányforma alatt a végleges demokrácia és állami függetlenség találkozónak.

Mindezeket Riedl egy finoman stilizált tanulmány keretében, igen világosan és meggyőzően fejt ki, lépten-nyomon éreztetvén az ő elemző tolnának és sajátos módszerének jellemző vonásait, mely szinte kedvtelve keresi a problémákat s mindig az író egyéniségéből, a kor és a viszonyok miliójából igyekszik megmagyarázni a „jelenségeket“. Végig olvasván, első pillanatra az a benyomásunk, mintha a cikk csak egy kiszakított részlete lenne egy nagyobb tanulmánynak. S bár ne tévedtünk légyen! Ő, ki ezelőtt „ifjú elmével“ az öreg Aranyról szóló szép könyvét megírta, vajha Petőfiről, a kit nem kevésbé szívesen és sokszor elemzett, szintén megajándékozna irodalmunkat egy teljes életrajzzal.

Szintén egyik kiemelkedő, szépen megírt fejezete az Almanachnak NÉGYESY LÁSZLÓ tanulmánya, mely Petőfi egyéniségének fejlődésében egy sajátos komplex jelenségre hívja föl a figyelmet, arra ugyanis, hogy költészetének állandó és uralkodó, mindent magára vonatkoztató „én“-je pályájának egy korszakában mint válik mintegy kettőssé, nem egymás mellé rendeltté, hanem egy másik én-nel gyarapodottá. Ez a kor a Júliával való találkozása és egyesülése (1846 szeptemberétől), a midőn lelkében új és nagy, eddig tétlen energiák találják meg tárgyukat; fényesebbé válnak élete céljai, forróbbá a haza, szabadság és emberiség iránt táplált szeretete, felsőbb rendűvé egész politikai felfogása és világnézete. Mindez onnan van, mert ettől kezdve az imádott nő alakja lép képzeletvilága előterébe s a középpont többé nem egyedül a költő éneje, hanem egy új egység, kettejük én-je: a magáé és a feleségé. De bármennyiszor, bárminő változatban és vonatkozásban, sohasem a költővel szemben, hanem vele együtt. Nem is mint tárgy vagy motívum, hanem mint az érzés-folyamatnak és költői szemléletnek alanya, mintegy a költő egyéniségének folytatása és kiegészítése. E tünemény esztétikai jelentősége abban keresendő, hogy a költő, fejlődésének e szakában én-jét mintegy kettősnek érzi; az eredménye pedig rá és az olvasóra egyaránt: hogy érzései, eszméi mintegy nagyobb területen rezegnek át, világnézete emelkedettebb, hangja tisztább nemcsak a szerelmes versekben, hanem a többiekben is. Pedig „az egyéniség e kiegészítése nem is annyira kvalitatív, mint kvantitatív gyarapodást jelent. Ellen-tét benne sehol nincs, sőt miként egész költészetében úgy e szakaszokban is mindenütt természetes és egységes marad“. Petőfi után jön divatba lírikusainknál a feleség megénekélése, bár fölfedezése Kisfaludy Sándor érdeme. Az értekezés második, kisebb fele e két dalköltő szerelmi párhuzamát tárgyalja, hogy közös forrásuk, a természetesség fonalán: közös ihletőjükre Rousseaurra és hatásának történetére vessen egy pillantást. Végső gondolata: hogy ebben (a természetesség evangéliumában), a mai kor bonyolult lelki viszonyai közt se akadott senki, a ki közvetlenebb és művészebb követője lenne a nagy francziának, mint ez, az aránylag naiv néplélek legnagyobb költői képviselője, ez örök ifjú költői szellem: Petőfi Sándor.

HARTMANN JÁNOS „Egy fejezet Petőfi költészetéről“ címmel Petőfi

hazafias lírájáról elmélkedik s bevezetőül e líra érzelmi fokozatait állapítja meg, hogy mint indul ki a költő a szülők és a szülőföld iránti vonzalomtól, mely csakhamar megtanítja az Alföld csodálatára, mely után később, történelmi tanulmányai és úti emlékei alatt megszereti az egész országot. E fejlődéssel egészen rokon vonásokat mutat faj és szabadságszeretete. A mint amott előbb a szegény föld népét látja meg s csak később öleli át az egész nemzetet, éppen úgy emitt az egyéniségébe palántált függetlenségi törekvésből kiindulva lassanként emelkedik a hon s végül a világszabadság eszméjéhez. Állításait Hartmann a költeményekből vett szemelvényekkel s értékes megjegyzések kíséretében fejti ki s különösen szép részletei azok, melyek a köztársasági Petőfi-ben a francia forradalom és költészet hatását vizsgálják, hogy a költő miként lesz inkább rétor és demagog. De a mit veszít esztétikai tekintetben, visszanyeri a történetiben, mert az ő hazafias lírája politikai nézetein és érzésein kívül az egykorú eszményeknek is hű tükrö maradt. Végül e fejlődő érzelmek kapcsán Petőfi dalainak hangárnyalatáról szól, mely egyre harsogóbbá válva később már ditirambuszokban énekel, bennük vér és füstszag... míg végre az ágyuk dörgése s a futó paripák rohama őt magát is ott hagyják összetiporva.

Az értekezésnek néhol homályos kitérői, merész ítéletei ellenére is igen sok eredeti és helyes megfigyelése van s főként kiemelt részleteivel a Petőfi-cikkek jobbjai közt méltán foglal helyet.

BARABÁS ÁBEL „A filozofus Petőfi“ cz. dolgozatában Petőfi költészetének, közelebről líra-költészetének filozófiáját kívánja adni, de voltaképpen egyetlen versének, a „Világosságot“ címűnek fejtegetésével elégit ki, mely szerinte Petőfi „valóságos Hamlet-monologja s a bölcselő költőt egész nagyságában mutatja“. Majd egy sereg fölszines és zavaros meghatározás után, miket nyomban maga czáfol, végre abban állapodik meg, hogy a miért Shaksperet és Goethe-t (csak ezt a kettőt) a Hamletért és a Faustért érezzük, hogy többek n.int költők „mert fölmentek a filozofia hegyének legmagasabb kilátó pontjára s a mit ott láttak, a költő művészetének legnagyobbszerű eszközével fejezik ki, — úgy Petőfi az egyetlen lírikus, ki ebben a magasságban járt, kinél líraköltő az emberi lét nagy problémáit jobban meg nem világította...“ Csak a mi esztétikánk keresi Petőfi nagyságát olyan alkotásokban, melyeket csak mi magyarok tudunk megérteni (népdal, genrekép, leíró költészet, szatirái, szabadságdalai.) A külföld mást keresett és talált már régen Petőfi-ben, a mit nem talált más nagy lírikusokban... A filozófiai mélység az, a miért őt a világirodalom legnagyobb szellemei közé számítják. Petőfi a líra Shaksperje! De csak a mi országunk határain kívül, mert azon innen minden efféle irányt különczkedésnek vesznek. Ez akadályozza, hogy Petőfi nagyságáról helyes fogalmat alkotni nem tudunk, pedig egész kötetet lehetne filozófiai költészetéről összeírni“ stb.

A mennyi állítás, annyi általánosság és tévedés, úgy a megfigyelésekben, mint a formulákban, pedig talán sehol se kívánatosabb a szabatos és világos beszéd, mint épp az elvont fejtegetések körében. Altalában ez a rétori hatásokra törekvő bombasztikus irány, nem az értekező próza jellegéhez illő. De felette méltánytalan a magyar Petőfi-irodalom olyas megítélése, a minőt Barabás a költő filozófiai értékelése körül annak tulajdonít, a mikor Gyulai alapvető tanulmányain kezdve a Petőfi-elemzők majdnem minden kiválóbbika foglalkozott ezzel a kérdéssel, természetesen a maga érdeme és mértéke szerint. Csak nem kell mindenáron eredetieskedni s higgye el

valahára az író, hogy Petőfi nem volt katekzohén bölcselő lélek, sőt talán épp ez az irány legkevésbé erős oldala. Elismerjük, hogy rendkívüli érző és képzelő ereje sokszor nagy gondolatok kíséretében jelentkezik, hogy az emberi szív örvényei, a történelem tanúságai, földi életünk feladatai, a világegyetem célja, főként az elmúlás titokzatossága stb. körül nem egy kitünő reflexiót adott, de arra, hogy ez úton igazán elmélyüljön s lelkén egységesebb és határozottabb világnézet tükröződjék: arra minden lángesze mellett is nagyon fiatal, a pálya, melyet megfutott túlon-túl izgatott és rövid volt. Valóban, az ő költői nagysága nem ebben rejlik sem előttünk, sem a külföld előtt, a minthogy nemcsak ebben Shakespeare és Goetheé, Dantéé és Homéroszé a kiket talán épp a saját elmélete érdekében felejtett ki a „legnagyobbak“ közül, mert hiszen ez alapon a versbe szedett Kant vagy Spencer szintén ide tartoznék, vagy valamelyes tanköltészet lenne a legfelsőbb poézis, — hanem egészen másban. Petőfi mindenek fölött lírikus természet, a kinek komolyságánál mindig meghatóbb gyermetegsége, eszmei mélységénél izzó heve, ragyogó és gazdag képzelete. S mindez az örök ifjúság teljességében és őszinteségében, mintha maga a magyar népszellem géniusza lenne! Inkább ez az, mely megmagyarázza, hogy költőink közül őt érti legjobban nemcsak hazája, hanem a külföld minden nemzete: mert bármennyire sajátosan egyéni és nemzeti, ifjú lelke varázsában egyúttal a leg-egyetemesebben emberi. Jól tudjuk, hogy ismertetésünk keretében mindent elmondani nem lehet, de ha e tárgyról, mint Barabás mondja, könyvet lehetne összeírni, mennyivel helyesebb lett volna, ha üres kijelentések helyett magának e kérdésnek legalább az alapvonalait adja; minők például: Petőfi reflexiv hajlamának fejlődése, e fejlődés kiinduló pontjai, indítékai és állandóbb eszméi? Általán: mik jellemezték egész életét, szabták meg elveinek és tetteinek sorrendjét? Valamit pesszimizmusáról! Majd, hogy miként emelkedik ki ebből s jut el az emberiség és a mindenség legnagyobb kérdései elé. Mindezt természetesen nem csupán lirája, hanem epikája, prózája, szóval összes művei alapján.

Mi azt hisszük, hogy ezek, vagy ily irányú fejtegetések — talán értéke-
sebbek és tanulságosabbak lettek volna.

HUBAI JENŐ Petőfinek a magyar zenére gyakorolt hatását vizsgálja s bevezetőleg arról szól, hogy Petőfi (szemben a rokon szellemű Hugoval, Heineval és Gauthier-val) a zenét nemcsak szerette, hanem maga is zongorázott, az operai előadásokat s népdalszerzőinket élvezettel hallgatta s kortársai közül különösen Rózsavölgyivel és Egressy Bénivel benső barátságban élt. Megjelenése rendkívüli hatással volt a magyar népdal fejlődésére, annyira, hogy ennek történetében Petőfi előtti és utáni korszakról lehetne szólni, amennyiben a régiekkel szemben frissebbekké, ritmikusabbakká, színesebbekké, szóval művészebbekké váltak. Sőt Petőfi varázsa alá került a német zeneszerzők egyik legnagyobbika: Brahms, belőle merítették ihletet Liszt rapszódái, egy sereg dalát itthon nemcsak megzenésítették (nehányat maga Arany), hanem idővel a népi lélek valóságos népdallá avatott. És mind e hatásoknak főforrása magának Petőfinek saját dalköltését vezető kiváló zenei érzéke és ösztöne, azok a sejtelmes melódiák, a miket a zeneszerző mindjárt kiérez belőle. Ebből sejthető egyúttal, mondja Hubai, hogy új lendületnek indult nemzeti muzsikánk fejlődésében, mely az őseréjű népdali motívumok fölhasználásával kívánja újjaalakítani a műzenét, Petőfinek még nagy szerepe lesz.

OLÁH GÁBOR nagy irodalmi olvasottságra valló tanulmányában Petőfi és Csokonai között von párhuzamot. Párhuzamának lényege az: hogy „Csokonai nem annyira költészetével, mint költői életével gyakorolt döntő hatást ennek a nyugtalan léleknek egész pályafutására“. Egyéniségük és pályájuk rokonvonásain tett több finom és értékes megfigyeléseiből különösen kiemelkedők azok a pontok, a melyekben a két lángeszű lantos érzelmi, képzelmi és kifejező erejét méri össze. Mindezt, mondhatnók kontúr vonásokban, inkább csak jelezve adja, de kettőjük helyét egymás mellett és irodalmunk fejlődésében sok szerencsével.

GÁRDONYI GÉZA Petőfi „büszkeségének jelentkezési ideje és okai után kutatva“ arra jó, hogy költőnk először Pápán kezdi fönnhordani a fejét, mert a 18 éves ifjúnak, az egykorú, de csupa éretlen, síheder társai közt már akkor katona és színészi múltja van. Láta az irodalom nem egy jelesét (Vörösmarty, Bajza, Egressy Gábor) aztán beköborolta fél Magyarországot stb. S „ott az iskolai társas életben, önképzőkörben, a hol minden szempillantás az erők összemérése, érthető, ha megmámorosodott saját gyönyörűségének érzetétől“.

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN arról elmélkedik, hogy vajjon „Járt-e náluk“ az ő szegedi öreg, családi házukban Petőfi?

JÁSZAI MARI egy színes, meleghangú visszaemlékezés keretében magyarázza el, „Hogyan kell Petőfit szavalni?“ A titka szerinte ennyi: a lehető legegyszerűbben s „nem szabad hozzátennünk magunkból semmit“.

K. LIPPICH ELEK „Petőfi egy fejedelmi rajongójáról“ — Alexandra szász-coburg-gothai hercegnőről emlékezik, a ki fajunk, multunk, irodalmi törekvéseink, főként Petőfi iránt, (egy gyöngye német fordítása alapján is) a a legbensőbb érdekekkel viseltetett s a „világirodalom legcsodálatosabb lángelméjének tartott“.

TOLNAI VILMOS azzal foglalkozik, „Milyen viszonyban volt Petőfi a nyelvújítással?“ Bevezetésül néhány téves nézetet igazít helyre Petőfit és a népiességet illetőleg, kimutatván, hogy a nyelve nemcsak nem „vidékie“, hanem egyáltalában nem is népies, hanem alapja egy bizonyos átlagnyelv, a minő a 40-es évek társalgásáé volt, melyben a nyelvújítás forrongó anyaga s a mind erősebben érvényesülő népiesség elemei még nem forrtak egybe teljesen. Különben is a nyelv az ő lángelméjének csak puszta eszköz volt érzései és gondolatai kifejezésére, melylyel mint ilyennel nem sokat törődött. Mindez azonban csak a szó és alaktani sajátságokra vonatkozik, s nem a stilisztikaiakra, a melyekben Petőfi egyike a legeredetiebbeknek és leggazdagabbaknak. Szemben a nyelvújítással pedig, bár nem tartozott harczosai közé s nyelvünk szókincsét egyetlen egy új szóval sem gyarapította: válogatás nélkül mindent elfogadott, akár a Barczafalvi alkotása volt, akár Helmeiczkyé vagy Bugáté, akár a korabeli hírlapirodalomé, mert ő első sorban a tartalmat nézte. A tanulmányt nagy szorgalommal gyűjtött „lehető teljes“ szójegyzék egészíti ki, a mely, mintegy 50 oldalon keresztül a Petőfitől is használt új szavak jegyzékét állítja össze, az előfordulási helyükre tett utaláson kívül föltüntetvén azok első használóját vagy alkotóját is. E munka gondra, eredményekre egyik legbecsesebb díszé az Almanachnak.

MIKLÓS ELEMÉR Petőfi lírikus egyéniségének jellemző vonásait: rendkívüli érzékenységét, fogékonyságát; igen szépen az ifjúságát, képzeleti gazdagságát és változatosságát elemzi szerető gonddal és elmélyedéssel.

Dr. FARNOS DEZSŐ „Goethe és Petőfi emlékhelyein tett látogatását“ írja

le tartalmas életrajzi vonatkozások, néhol elmélkedések kíséretében. De szeretjük volna, hogy ha már az „újabb kor két legnagyobb költőjét“ így egymás mellé állította: egy nyári és őszi út alkalmosságán kívül valami bensőbb kapcsolatra is rá mutatott volna köztük, mert így czikkének írói indítéka valami véletlenszerű, meg nem okolt szeszélyül marad az olvasó lelkében.

A gazdag műgyűjteményéről ismert ERNSZT LAJOS Petőfi körülbelül teljes, részint természetes, részint emlékezet után készült képmásainak s kortársai (Jókai, Orlai, Windischgrätz) leírásainak egybevetése után arra az eredményre jut, hogy a költő arcképeiben két típust lehet megállapítani: az egyik a Barabás és Orlai-féle (1845—48), a másik a Barabás 1846 és az Orlai-féle 1846 és 49-iki (rajz és festmény) típusok. Ez utóbbiak közé tartozik az 1847 első feléből eredő daguerrotípus, mely élethűség dolgában minden más ábrázolást felül múl, épp úgy, miként az erről készült másolatok közt a Jankóé valamennyit.

KÉRI GYULA, mint a Petőfi-ereklyék érdemes gyűjtője a Petőfi-ház alapításáról s a benne elhelyezett nagybecsű (költőnk életére és munkásságára vonatkozó) ereklye és emléktárgyokról, irodalmi és művészeti dokumentumokról számol be részletesen. A felsorolt gyűjteményt méltóan egészítik ki Hegedüs Sándorné Jókai-ereklyéi, Ernst képgyűjteménye, végül mindezek koronája, az Endrődi Sándor ajándékozta „Petőfi-könyvtár“, mely magában foglalja időrendi sorban a nagy költő összes műveinek eredeti kiadásait, a rájuk vonatkozó irodalmat, még pedig nemcsak a hazait, hanem a külföldit is. Ennyiből is látszik, hogy valódi kis múzeum ez a ház, a melyhez hasonlóval nagyjaink közül senki, külföldön is a legnagyobbak, ha dicsekednek.

MALONYAI DEZSŐ egy csinos, francziás ízű rajz előrebocsátása után azzal a költői ajánlattal lép fel, hogy állítsanak az Almanach jövedelméből a Petőfi-házban egy fehér márvány tömböt, olyan oltárfélét, a melyre mindenki... a ki egy érzésért, egy gondolatért, vagy csak egy hangulatért hálás akar lenni Petőfinek, vigyen egy szál virágot...“ Az ötlet, mely valóban szép és eredeti: érdemes a kivitelre.

RÁKOSI JENŐ, a Petőfi-ház hölgybizottságához intézett helylyel-közzel ódai röptű levelében „Petőfi munkáihoz egyetlen méltó dologról“ — a költő haláláról gondolkodik: hogy mit alkothatott volna még, vagy mi történt volna véle, ha életben marad? Aztán abban nyugszik meg, hogy így jó „ez az ifjan, emberszem nem-látta eltűnése, a mint van, a hogy ez a régi isteneknek, hősöknek és a kiválasztottnak adatott. Nagyságához méltón, a mely ezzel örökéletűvé lett s jelképezi egyúttal csodás, örökké tartó fiatalágát a műveinek is.“

Végül FERENCZ ZOLTÁN nyújt lehető teljes időrendi összeállítást, mely 43 oldalon Petőfi családjának és életének minden fontosabb adatát felsorolja szinte napról-napra menő pontossággal. Ez a becses táblázat összemörmörített életrajz s méltán sorakozik derék munkálataihoz.

De ezzel a komoly jellegű tartalommal, melynek minden fejezete ebben a kis könyvben látott először napvilágot, még nincs kimerítve az Almanach kincses háza, mert benne szanaszét egy sereg költeménnyel, műfordítással, egykorú levéllel, bírálatokkal stb. találkozunk.

A Petőfi-megnyitó Előszavának jól megfelel a könyv végén MEDGYES LAJOS híres nyílt levele (Életképek 1846) s JÓKAINAK az „Összes költemények“-et ajánló két fölhívása (Jelenkor 1847.) A „*Votum Petőfianum*“ 23 nyelvű fordításának — hátul: a „*Reszket a bokor mert*“ 31 nyelvű,

felette érdekes átültetése szinte a világ minden műveltebb ó és újkori nyelvére. A „PETŐFI első levele és költeménye Aranyhoz s ARANY válasza“ cz. cikkek, SZENDREY JULIA levele TÉREY MARIHOZ (Erdőd május 1. 1847) s a TÉREY MARIÉ (Károly 5. május 1847.) Petőfihez, melyben a már-már lemondó költőt újabb fellépésre buzdítja, mely közleményeket rövid magyarázó jegyzetek kísérik.

A költemények, részben eredetiek, részben fordítottak, s több-kevesebb vonatkozással egy-egy hasonló tárgyú cikk után vannak illesztve. Így vonulnak fel bennük előttünk, az elhelyezés sorrendjét követve: a LÉVAY JÓZSEF (2 költ.), KOZMA ANDOR, SZABOLCSKA MIHÁLY (2 költ.), HEGEDŰS ISTVÁN, ENDRŐDI SÁNDOR, gr. ZICHY GÉZA, ÁBRÁNYI EMIL, JAKAB ÖDÖN, VARHGA GYULA, BÁRD MIKLÓS, AMBROZOVICS DEZSŐ, SZIKRA, ZEMPLÉNI ÁRPÁD, PÓSA LAJOS, SZÁVAY GYULA, LAMPÉRTH GÉZA és a VÁRADY ANTAL. De méltán sorakozik melléjük két nagynevű külföldi (olasz), kik egyenesen erre az alkalomra tisztelték meg az Almanachot néhány sikerült Petőfi-fordítással. Így Giuseppe Cassone-tól: 5, Emilio Teza-tól, a paduai egyetem tanárától: 4 s még egy eredeti költemény, a melyben Petőfi hányatott életét, költészetének varázsát éneklő lelkes elragadtatás és hódolat hangján.

Az Almanachot a „Petőfi-ház hölgybizottságának névsora“ zárja be, melyben APPONYI ALBERTNÉVAL, mint elnöknővel az élén mintegy 500 lelkes úrasszony és leány — köztük egy sereg arisztokrata hölgy — nevével találkozunk. Mindez beszédes bizonyosága annak a tisztos mozgalomnak, mely a költő szellemével nemzetünk egész intelligenciáját át tudta hatni s eredményében szint oly jelentőssé vált, mint maga az a díszes palota, mely a két halhatatlan barát emlékére ott emelkedik a pesti Bajza-utczában...

Ezzel végeztünk az Almanach méltatásával, ha egyáltalán olyan könnyen végezhetnénk, mert ennek a kis könyvnek nemcsak szellemi tartalma, hanem művészi kivitele is figyelemreméltó. Egy-egy eredetibb és pazarabb kiállítású mű, mint a minő ez: újabbban alig jelent meg könyvpiacunkon.

Díszítése a mai nyugtalan, idegenes ízü, gyakran groteszk stílzálás helyett egészen magyaros, még pedig régiesen magyaros. Izról-izre hí utánzása egy XVIII. századbéli zsoldáros könyvnek, melynek nyomása és „remekelt“ kötése Debreczenben készült s egykorú rokonaiból legtöbbet ma az ottani ref. főiskola könyvtára őriz. Egy felette érdekes és ritka gyűjtemény ez, benne az anyagnak és a formáknak, a színezésnek és a motívumoknak olyan sajátos, mondhatnók keleties gazdagsága, a mely ilyen szűk talajon valóban meglepő. Egytől-egyig tisztos emlékei annak a hajdan virágzó magyar könyvkötő-mesterségnek, melynek Debreczen sokáig középpontja volt, s melynek többirányú, szakszerű felújítása műiparunknak határozott nyeresége lenne. A fentemlített zsoldáros könyv, mely ma Benczúr Gyuláné tulajdona, épp az említett okokból és az ő művész-lelke sugallatára lett formai mintájává ennek az Almanachnak, s ennél izléseesebb köntöst, a Petőfi kultuszához illőbbet valóban nem is találhattak volna.

Alakja kis 8-adrét, körülbelül 15 cm. hosszú, 9 cm. széles. Kötési anyaga: pergamenszerű borjú bőr, melynek fedelét és sarkát gazdag virág és mértani dísz borítja. A két fedélmező alapszíne élénk piros és vöröses-barna keretbe foglalt halavány sárgás, melyet a baloldali alsó sarokból kiindult s ide-oda hajladozó szegfű, gránátalma, tulipán-szírmok és leve-

lek dúsan hintenek be. Ágaik vaknyomású aranyos vonallal, leveleik zölddel, a virágok feje pedig vérpirossal és olajzölddel van jelezve; míg a köztük levő apró tereket egy sajátos debreczeni motívum: páronkint szembe állított aranyos madárkák és 3 féle csillagos minta tölti ki. A könyv piros alapú sarokmezejét erősen kidudorodó léczek tagolják öt részre s e részeket négyszöges rekeszekbe zárt empire-vignetták élénkítik, magukat a léczeket pedig miként a fedőlapok szélét, akanthuszlevélhegyek futtatják körül igen finom és gazdag aranyozással. A minő pontos utánzás ez a diszitó külső, épp ilyen belül a piros szattyán-bőrből metszett szivalakú *exlibris*, a czimlap virágokból szerkesztett kerete, piros betűs czime, a czikkek élén álló fejléczek, az ágas-bogas kövér kezdőbetűk s a lapok alsó jobboldali sarkába tett lapszámok s a kisebb-nagyobb alakú záródíszek.

Nagyban emeli az Almanach művészi becsét az élére tett *Petőfi-arczkép*, melynek eredetije Benczúr színdús ecsete alól került ki s mint tudjuk, egyenesen erre az alkalomra készült s ezzel a könyvvel együtt lépett a nyilvánosság elé. Már maga a mester neve, most ünnepelel fényes sikerei s egyáltalán a kép új és eredeti felfogása megérdemlik, hogy a néma fölemlítéssel meg nem elégedve, kissé bővebben bemutassuk.

Kétségtelen dolog s első tekintetre maga a kép is elárulja, hogy Benczúr a maga lelkében ringatózó s képzeletében rég kialakult Petőfi-arczkép mellett még igen buzgó tanulmányokat végzett. Ismerte a költő egykorú (Orlai, Jókai, Gyulai stb.) személyleírásait, a Barabás és Orlai-féle arczképeket s ezek irányítása mellett igyekezett rajzolni a magáét. Alapúl mégis a költő egyetlen reális képmását a főntebb említett daguerrotípvet vette, a mely mióta Szendrey Júlia, illetőleg Petőfi Zoltán hagyatékából váratlanul, eladdig senkitől sem sejtve (1870-ben) előkerült, másolatai révén az író és művész-körökben csakhamar elterjedt. Utóljára házi orvosuk, Beliczay Imre birtokában volt; onnan tünt el végkép az orvos halála után. E másolatok közül három érdemel különösebb figyelmet: a Klósz-féle fénykép-utánzat (Szana Koszorújának I. kötete előtt), aztán a Jankó János¹ nagykép-utánzat (Szana Koszorújának I. kötete előtt), végül Roskovicsé, a mely szintén igen finom, de már lényegesen stilizált, kissé ellágyított, beteges arczkifejezéssel adja vissza a költő alakját.

A kis méretű (9 cm. hosszú és 6 cm. széles) daguerrotíp minden valószínűség szerint 1847 derekán s alighanem annak a lánykának készülhetett, a kiért a költő épp akkor vívta elkeseredett harczát a szülőkkel és önmagával, a kinek oldaláról — bár sorsuk fölött maguk között (május 25—27 közt) végkép döntöttek — az apai tilalom és saját fogadalma szerint néhány hónapra távozni volt kénytelen. Talán épp e miatt készíthette a költő ezt a — már akkor európaszerte divatossá vált — daguerrotíp-képet s adta át vagy küldötte el költemény vagy levél kíséretében Erdődre. Legalább az előbb említettem benső okok, továbbá az a körülmény, hogy a képet Júlia hagyatékában, legintimebb emlékei között elrejtve találták, mind erre vallanak. De ha még e föltevés valószínűsége elesnék is, a költő e korról ismert arczeírásai és ruhaviselete mind 47-re utalnak; 47 pedig Petőfi érzelmi és szellemi életének egyik legdrámaibb szakasza lévén: arczképe már azért is megérdemli a bővebb figyelmet.

¹ Ugy a Jankó-féle rajz, mint a daguerrotíp látható a Beöthy-féle Képes irodalomtörténetben is, míg Roskovicsé az Athenaeum Petőfi-Albumában.

Rendkívül közvetlen mozdulattal, szinte önfeledten ül előttünk a költő s míg balját az egyszerű faszék karján nyugtatja, feje mélyen oldalra hajlik és valami komoly, bánatos merengéssel tekint felénk. Fölfelé kapott, sűrű tüskés haja még jobban kiemeli magas homlokát, mely az erősen fejlett halánték és előagy-csontokkal uralkodni látszik az egész arcz fölött s a lágyan ívelt szemöldökök árnyában égő, sötét szemeivel magára gyűjti a fej minden érdekét. Bár az orr egy hamis visszfény miatt tompábbnak látszik, mint a minő valóban volt, de azért egyenes vonala jól kivehető; a vége hegyes, a homlok alján, a szemek között kissé benyomott. Közepes nagyságú száját vékony, ritkás bajusz takarja. Álla keskeny, alig pelyhedző s bár eléggé telt, az arcz ovalisát még élesebben zárja be. Ez, meg a szájszögletek hajlása s a föltünően duzzadt alsó ajak valami sajátos, daczos kifejezést vetnek az arcz alsó részére, melyet csupán a szemekből rájuk sugárzó szellem lelkesít meg valamennyire. Öltözete felette egyszerű, rövid, álló galléros magyar kabát, mely elég feszesen simúl vézna derekára. Nyakkendő nem visel, de a mell és az ujjak szerény zsinórzata s a mélyen kihajtott baloldali szárny némi festőiséget kölcsönöznek a szerény ruházatnak. De e mellett az arcz maga az élet, a természetesség és egyszerű bensőség, a melyen ott ül e romantikus lélek egész jelleme: mély érzelmessége, a kemény akarat dacza, fejedelmi önérzete és nagy elszánásai. Mindez: a nyíltság s valami gyermeteg őszinteség fényében megfordítva, egyszerűn, közvetlenül, pedig annak a csontos, barázdált arcznak minden vonala tele van írva benső, elrejtett küzdelmek képeivel, melyek mutatják, hogy „az ő élete nem kellemes ligetben, csalogánydal és lömbusogás közt, hanem csatateren folyt le, a szenvedélyek és szenvedések csataterén“. Innen ez arcképnek, művészi értékén kívül oly rendkívül vonzó ereje nemcsak ránk, hanem kortársaira, a kiknek alkalmuk volt látni egyaránt. „Mintha a nyomtalanul eltűnt költő a maga őseredeti alakjában lépett volna elénk jeltelen sírjából — mondja róla Berecz Károly — nem győztem betelni vele . . . Órákig eltudnám nézni ezt a képet, mely a mítoszai alakot a maga eredeti mivoltában vezető elem, a melyen nincs semmi hízoló vonás, semmi idealizálás, de igaz, a mint ő maga volt.“

Benczúr mester, szemben a fénykép pillanatnyi arckifejezésével, a művész jellemző célja szerint a maga képén egyet-mást változtatott. Költőnk alakját magyarán mondva mintegy „kihúzta“, a fejét föllebb emelte, arczát megifjította és földerítette. Nyakát széles, kihajtott inggallérral köríté. Domború mellén pompásan fekszik az attila, sőt azzal a byroniasan vállára dobott köpenynyel egész daliás kifejezést adott a különben csapott vállaknak. Az arcz központi érdekét azonban Benczúr is a szemekbe gyűjtötte, csak hogy a költő tekintete a merengés helyett itt inkább a komoly figyélés, a bánatos árnyalat helyett élesen fürkésző, szinte fölényes. . . Alig észrevehetően bár, de lényegesen változott az arcz másik lelkesebb részének: a szájnak formája és kifejezése. Az alsó ajak jellemző duzzadtsága itt is megmaradt, de lágyabbá, mondhatnók kellemesebbé vált, mint általában az egész száj metszése, a mely olyan kicsiny, szabályos hullámú, hogy szinte asszonyos jelleget ölt. Innen: hogy ránk gyakorolt hatása nem is a fényképnőyújtotta lelkesült dacz, hanem a szemekével rokon öntudatos fensőbbiség.

Am nekünk mégis úgy tetszik, hogy e jelentős változtatások, másutt a fizionómiai aprólékosságig menő hűség (kiálló bal szemfog, a benyomott orrtő jelzése) ellenére hiányoznék a képről a daguerrotíp-nyújtotta arcz egyszerűbb és mégis gazdagabb bensősége. Arról a magos homlokról a

géniusz sejtelmes fénye, azokból az éles szemekből, s az arcz érzékeny felületéről az a beszédes, átható, mozgalmas bensőség: a költő lelkének százféle hullámot verő ideges mozgalmassága. Valami mondhatatlanul finom, szövevényes árnyalat, melyet legszebben maga a költő magyarázott el „Dalaim” cz. költeményében. De ezeket a szellemibb igényeket tekintve, Benczúr képe, mely egy halvány fotográfia nyomán, nagy tanulmánynyal és művészi készséggel, részben az eredeti felfogás jegyében készült: igen értékes és kitünő alkotás. Annyi és oly megragadó részlet van benne, a rajz harmónikus vonalaiban, a szem komor, merész gondolatokat és érzéseket tükröző tekintetében, az arcz bravúros színezésében a mi a mester legjobb alkotásaira emlékeztet. Fölmúlja nemcsak Roskovicsnak hasonló alapon indult szép rajzát, hanem szerintünk az összes eddig ismert Petőfi-képek csaknem valamennyiét. Ő, a ki hosszú, díszes pályáján közéletünk jelesei-nek egész arczképcsarnokát, történeti múltunk annyi korszakos mozzanatát megörökíté, ő a mai Magyarország legünnepeltebb festője a legünnepeltebb költői szellem előtt méltóbban ki sem fejezhette volna hódolatát. Ebben magában is van valami költői s nemzeti jövőnk borús képei között valami fajilag megnyugtató.

A kép eredetije, a művész ajándékából, a Petőfi-ház múzeumát, legelső hasonmása ezt a kis könyvet díszíti, melylyel egyszerre lépett a nagyközönség elé s mindenképp méltó rá, hogy a közkézen forgó bizarr vagy hamisan eszményített Petőfi-képek helyébe szuverén joggal ez lépjen ezentúl.

Az Almanach korlátolt számban, 500 példányban készült számozva; exlibrisében a megrendelő nevével. Mint ilyen, könyvári forgalomba nem kerülő díszmű. Nyomása, csinos korvin-betűivel Hornyánszky sajtóját, külső kiállítása a debreczeni jeles könyvkötő-mestert: Dávidházi Kálmánt dicséri.

Dr. Pap Károly.

Jelentés

a Kovács Sámuel-féle pályázatra beérkezett munkákról.

Alulírottak megbírálásra átvettünk összesen négy pályaművet. Mind a négy történeti tárgyú s e tekintetben a pályázat feltételeinek megfelel. Sajnos, hogy egyebekben nem mondhatjuk ugyanezt.

A *Fakó ló* és *Johanna* címűek egyáltalában szóba sem jöhetnek. Eléggé csengő rímeiket leszámítva, nemcsak semmi költői nincs bennük, de irodalmi sincs. Egyik Balogh Ádám, kurucz vezér haláláról szól értelmetlenül és önkényes kitalálással; a másik Nagy Lajos testvérének, Endrének ismeretes esetét emlegeti gyerekes logikával és krónikus szárazsággal.

Valamivel többet ér ezeknél a *Thurzó Ferencz* című. A nyitrai püspökből lutheránussá lett Thurzó Ferenczről szól, a ki a vén Bitsei Juliánát kész feleségül venni, csak hogy a hricsói várat megkaparintassa. A trencsényi barátok azonban, nehogy lutheránus kezébe kerüljön a vár, megmérgezik a vén menyasszonyt, kinek: Meg sem áll a lelke az ég kapujáig. A trencsényi barátok ajkán pedig így *zúg* az ének: A nyitrai püspök! Üdvözlétét küldi Luther szellemének.

Az idézetből is kicsillanó naivitáson kívül semmi költői, semmi megkapó nincs e pályaműben, s ez a naívság is szerző rovására van. A főszemély természet szerint nem Thurzó volna, hanem Bitsei Juliánna. Ez utóbbi azonban, mint vén szerelmes, csak kómikus felfogásban volna elfogadható, a mi rikitó ellentétben állana a tragikus kifejléssel. Úgy látszik tehát, hogy már maga a tárgy alkalmatlan költői feldolgozásra. A szerző e nehézségeken semmit sem segített, sőt megtoldotta azzal a lélektani lehetlenséggel, hogy Bitsei Juliánna hódító hadjáratát mindjárt Thurzó első feleségének a ravatalánál indítja meg, — és pedig sikerrel.

Legtöbbet ér a *Kemény János halála* című pályamű. Tárnya a nagyszöllősi harcz körül forogna, de esemény, cselekvés helyett inkább leírást, szavakkal való jellemzést kapunk. Legtöbbet ér ebben a fejedelem, Kemény János lelki állapotának a rajza. Ebben határozottan van hangulat és melegség; bár igaz, hogy ez inkább abból az általános érzésből fakad, melylyel Kemény János sorsára gondol minden történelmet ismerő s nem azokból a mozzanatokból, melyeket szerző művében találunk. A faluvégi házban mulató bús csapatnak keserű hangulatát, a mint szerző elénk állítja, igaznak, valóságosnak érezzük; azzal az okkal azonban, mely ezt a hangulatot magyarázza, sehogy se elégedhetünk meg. Az apród jelentése, hogy a holdnak csudás udvara van, meg a tilinkózó juhász dalolása (!) a menynyire naiv dolgok, épp annyira elégtelenek erre a célra. Ezzel a két jelenséggel különben, úgy látszik, a szerző költeményének esemény-szegénységét is akarta pótolni. Kár azonban, hogy e két jelenetből végül sem fejlik ki semmi; e nélkül is eleshetnék Kemény János, a kinek elvégre is

nem ismerjük meg a költeményből semmiféle tervét, szándékát, akaratát. A mit mi látunk: a halál előtt álló ember *tárgytalan* sejtése és az ebből támadt kissé érzélgős hangulat. Ha szerző Kemény János bukását, a mint az valójában volt, elbizakodásból magyarázná, és ha elhagyva minden felesleges dolgot: holdat és tilinkózó juhászt, adná az elbizakodás jellemzését, összekötve azt a csata jeleneteivel, olyan művet írt volna, a mely egészen irodalmi színvonalon áll. Mert, a mint említettük, átérezte a helyzeteket s van tehetsége a kellő hangulat felkeltésére. Azt pedig, hogy kitűnő rímei vannak és jó a ritmus-érzéke, dicsérettel kell kiemelnünk.

Mivel évek óta meddő ez a pályázat s ezt lehet abból is magyarázni, hogy tulságosan magas mértékkel mérünk, bár gyenge ez utólszor említett költeménynek is a szerkezete és nagyon aggasztó benne a holdról és juhászról szóló naivság, mégis buzdításul, minden dicséret nélkül, a pályadíjat szerzőjének kiadhatónak véljük. Megjegyezzük azonban, hogy mivel a szóban forgó mű jelen alakjában alig-alig ütheti meg az irodalmi színvonalat, a pályadíj kiadását javaslo okainknak (meddő pályázat, buzdítás) mérlegelését szívesen rábizzuk a tekintetes választmányra.

Kolozsvárt, 1909 július 2.

Seprődi János,

Pálfi Márton,

Kovács Dezső.

Kemény János halála.¹

Jelige: Régi magyarok.

Mint egy sikoltó, éles fájdalom,
Borzongva szél fut a hegyoldalon.
A sziklafalnak búsan nekivág,
Nyögve rezzen föl a zúzos faág,
Szörnyü játékát úgy kezdi elől
A hétúri nagy országút felől.

Viharedzett, búskedvü örcsapat,
Lihegve áll az ős tölgyfák alatt,
Hegyről a völgyre mlkor letekint,
Lobogó őrtűz bágyadt fénye int,
Hol elbuvik, hol meg előkerül,
Valahonnan, szálló felhők megül...

A falu szélén kőház, alacsony.
Fény szökik át az ónos ablakon...
Az éjszaka sivár, vigasztalan,
De itt a gondnak most halála van.
Holnap — ki tudja, hogy a völgy havát
Kinek a vére pirosítja át?...

¹ A Kovács Sámuel-féle pályázaton részt vett és jutalomban részesült mű. Az *EME* választmánya akként határozott, hogy a bírálók javaslatát elfogadva, a díjat buzdításul kiadja ugyan, a jeligés levélből kitiint szerzőnek, *Kató* Józsefnek, de a pályamunkát a bírálattal együtt jelenteti meg.

Szerk.

A tábor alszik. Gondtalan pihen.
 A szilaj jókedv lángol idebenn
 Alacsony házba, alig hogy befér...
 Víg czimborákkal múlat a vezér;
 S a gúny szava mig ajkról ajkra száll
 Nagy vidáman csendül föl a pohár.

A sok főúr kaczagva így kocziint:
 — Igyunk urak! Hideg van odakint...
 Ráérünk addig, míg ágyú dörög,
 Segesvártól még messze a török,
 Ha ez a serleg színültig tele
 Apafinak fáj tőle a feje...

Búfelejtő nótába fogtak épp'
 Mikor egy apród hirtelen belép:
 — Urak, urak! A hold nagy udvarát
 Színes, íves szivárvány fogta át;
 Az egyik karja Segesvár felett,
 A másik karja Nagyszöllős felett.

— Hideg, dermesztő holdas éjszaka
 Sohasem volt az égen ily csoda.
 Hogy ha az éj egy sötét gondolat,
 Reménység ez mi rajta átszaladt,
 Ez a szivárvány, éjnek idején,
 Szép Erdélyország szívéen a remény...

Jósolgatnak a vidám főurak,
 Röpködnek tréfás, csipdeső szavak.
 Lobog a kardra bizott büszke hit,
 Megsajnálgatják szegény Apafit,
 Hisz holnap úgyis rákerül a sor...
 Csak Kemény János lett nagyon komor...

Folyik a nóta, tüzes bor tovább,
 Összekaczagnak a megtelt kupák,
 Mikor a nóták bús viszhangjaként
 Pásztortilinkó sir fel odakint.
 Panaszkodik, zokog minden szava,
 Mintha egy ország szíve szólana.

És száll a hangja egyre közelebb,
 Fájdalmas, éles, mint megannyi seb,
 Temetve annyi tünt dicső időt

Ott sirdogál az ajtófél előtt,
S hogy felpattan a kis ház ajtaja
Halkan beömlik busongó dala.

Öreg pásztor áll meg a küszöbön,
Vitéz urának bús dallal köszön.
Fehér a haja, mint ott kint a hó
De két szeme sötét és villogó . . .
Senkit se kérdez, csak dalol, dalol,
A hogy az erdőn szokta valahol:

„Erdélyország, gyönyörű szép Erdélyország,
Szived-lelked százesztendőszomorúság;
Erdő, mező ki se zöldel
Megest csak a bánat föld el,
Erdélyország, gyönyörű szép Erdélyország.

Széles erdők fehér fürtös vadvirága,
A magyar föld bús panaszát sirdogálja
Mint valami meseálmot
Ugy várja a boldogságot,
Széles erdők fehér fürtös vadvirága.

A mikor a vándorfelhők szárnya lebben
Ha a nap egy kicsit kislüt melegebben
Sok magános árva szívnek
Üzenetet hoznak, visznek
A mikor a vándorfelhők szárnya lebben.

Árva lánynak szomoru az imádsága,
Vár valakit éjjel-nappal, de hiába,
Barna legény olcsó vére
Harmatozik a levélre,
Árva lánynak szomoru az imádsága.

Erdélyország, gyönyörű szép Erdélyország,
Benned még a szerelem is szomorúság,
Egyik erre, másik arra,
Csak a köny hull az avarra,
Erdélyország, gyönyörű szép Erdélyország“.

Kemény János a két karjára dül,
Felejtett álmok csókolják körül,
Nem mámor az, a mi lelkére száll
Csak az a régi hervadt rózsaszál,
Első szerelmek, csókos éjszakák,
Az ifjúság, a boldog ifjúság . . .

Nem volt még akkor ködös éjszaka,
Izzott a szívnek mindenik szava,

Bánatát is fénynyel hintette be,
 Szép barna lány beszédes két szeme; —
 De hát a szív hiába sir s szeret,
 A boldogságra keskeny út vezet . . .

És rózsapiros álmokkal telik
 Az éjszaka, egészen reggelig.
 Multat siratva zokog fel a dal,
 Vad lüktetésű, forró, fiatal,
 Ki gondol arra, hogy holnap talán
 Piros vérrózsa nyit a völgy haván? . . .

Kelet felől már a hajnal szakad,
 Bontogatja a felhős ködfalat . . .
 Körül nyomasztó, mély csend mindenütt,
 A szürkeség a földre ráfeküdt,
 Takarva annyi meddő álmadást
 A hó egy nagy fehér aczélpalást.

Mámor reszket a szempillák alatt,
 Nem újít a kifáradt gondolat,
 Az urak is készülődélbe már,
 Unottan csendül a búcsupohár,
 S mint a ki már beszélni sem szeret,
 Kemény János szótlánul fog kezét.

Maga se tudta, hogy mi van vele,
 Szótlán bánat, a minek nincs neve,
 Sejtésszerű, szomorú gondolat
 Sötét árnyával szívére tapadt,
 S ezernyi érzés ezernyi szála
 Reszketett minden gondolatába . . .

És jött a nap. Hideg, sugártalan,
 Mint a kinek mélységes gyásza van,
 A mámoros, izzó nagy éj után
 Úgy járt az égen búsan, tétován,
 S akkor lett színig könnyes a szeme
 Mikor megállt egy perczre dél fele . . .

Mikor a völgybe Nagyszöllős alatt
 Vidám tort ült a gazdátlan csapat,
 Mikor kaczer, szikrázó rózse-láng
 Piros szárnyakkal repkedett odább

Mikor kaczagva szálldosott tova
A könnyelműség esztelen szava.

Nehéz áthatlan ólomszürke köd,
Borongott, lengett a tábor fölött
S egyszer csak mint egy kitört áradat
Hétur felől rohan az őrcsapat,
Hangos szavuk a csöndbe mennydörög:
— Lóra, lóra! Nyakunkon a török.

S míg csüggedetten, gyáván megre meg:
Riadt madárként zúg fel a sereg,
A csend egyszerre vad zajjal teli,
Helyét a sorba egyik sem leli,
Ropogva porlik százfelé a hó
Minden percz drága s halálthozó.

A legközépen Kemény János áll.
Komoran, némán, mint a sziklaszál.
A bomlott rendre tán ügyet se vet,
Csak néz merőn át a mezők felett,
A hol lófarkas kopják erdeje
Kihívón néz farkaszemet vele . . .

Villan a kard és már a föld dübög,
Zuhatagként indul meg a török,
Ugy támad, mint az éhes vércsehad,
Kiszámított, gyors minden pillanat,
Vérharmatos lesz ott a vadvirág
Hová estében sulyosan levág.

Dörren az ágyú, zúg a harci zaj,
Vad forgatagba vész el a magyar,
Szörnyű tusába rendületlenül
Kemény János jár mindenütt elül,
Feje fedetlen, lova már kidőlt
Körülte holtak véres halma nőtt . . .

A gyors csapást felfogni nincs erő,
A bomlott hadsor gyáva, csüggedő,
Hitevesztetten fut minden vonal,
Csak a vezér áll, mint a sziklafal,
A harcz zuhogva, osztva száz halált
Körülte csattog villámtűz gyanánt.

És halálos ösvény sodorja el,
Fölé borul homályos ködlepél,
Vérszívó, fojtó hullámölelés:
S a névtelen hősök sorába vész.
Nincs temetése s fejedelmi gyász,
Halotti dala a kardcsattogás.

Meghal. De azt nem tudja senki: hol?
Tán a hol a Küküllő vize foly,
Hol nyáron legtöbb vadvirág terem,
S bús pásztordal zokog fel estelen,
Lehull, mint a hogy csillag száll alá
S nem tudja senki, merre vagy hová?

Még el se jött a barna esthomály,
Nagyszöllősnél oly csöndes lett a táj...
Sötét fátyolként ráborult a köd
Ott lengett mint egy sirhalom fölött,
Nehéz szívvel, vergődve, könnyezőn
S megállott a letiprott hómezőn.

A nyomokat befödte csendesen,
Hogy meg ne tudja senki sohasem
Kemény Jánosnak sirja merre van,
Hadd álmodja meg álmát boldogan,
Hogy sok reménye, vágya testet ölt:
S szabad lesz még a szép erdélyi föld...

Kató József.